КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА

Ч. 4.

ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ

КВІТЕНЬ

CO-OPERATIVE REPUBLIK

1933

UKRAINIAN MONTHLY REVIEW — LWIW POLAND

РІЧНИК VI

НА ОКРАЮ ДНІВ.

АМЕРИКАНСЬКИЙ БАНКОВИЙ ЗАКОЛОТ.

В кінці лютня й в перших днях березня Американські Сполучені Держави переживали нове фінансове потрясення, яке наробило в світі много більше шуму, ніж недавній величезний землетрус у Японії. Зачалося фактично від того, що найбогатший промисловець Генри Форд рішився (дня 14. лютня) вибрати з одного банку в Детройт свій вклад у висоті $7^1/_2$ міліона долярів. Що спонукало Форда до того кроку — ніхто певно не знає; досить, що він не дався відвести від свого наміру ніякими перемовами. Але мабуть сам Форд не сподівався, які будуть наслідки від його вчинку. Названий банк не зміг виплатити відразу бажаної суми, що вже зробило велике враження. Крім того — як рознеслася чутка, що сам Форд вибирає з банку всі свої вклади, — то за його прикладом стали йти й інші капіталісти, а там і менша публика. Протягом кільканацяти днів счинився в цілій державі формальний р у х на всіх 18 чисяч банків. Рух обняв не тільки самі приватні, але й державні банкові установи. Тисячам банків стала грозити невиплатність з тої причини, що зібрані ними капітали в більшости були пороззичувані та унерухомлені, а тут їх вимагали зараз всі нараз. Паніка ще збільшилася, коли рознеслися чутки про те, що курс доляра захитується — а він дійсно міг захитатися при такому напорі на державні банки. Ситуація стала ще тяжчою, коли публика почала вимагати від державних установ дозволеної законом виміни долярів на золото, а дня 6 березня союзний уряд оголосив, що на переходовий час здержується таку виміну. Це був критичний день в Америці. Щоби охоронити банки від неминучого масового банкроцтва, уряди всіх союзних держав Америки уділили банкам мораторію, а новий президент Рузвельт проголосив триденне т. зв. б а н к о в е с в я т о, що в американській конституції означає, що не вільно вибирати з банків вкладок та не вільно вивозити за кордон золота.

По цілому світі телеграфічні дроти і радіохвилі рознесли полохливу вість: „д о л я р в н е б е з п е ц і!“

Біржі в Америці позачинювано, а европейські перестали нотувати курс доляра. Це був знак, що торгівля цією валютою — найтвердшою з твердих — спинилася. В приватнім обороті курс доляра значно знизився; в Польщі можна було в тих днях купити доляра за 8 зл. 20 сот. В самій Америці доходило до чудних ситуацій, коли навіть дуже заможні люди, міліонери, ба, сам бувший президент Гувер — опинився нагло без гроша в кишені, маючи свої капітали заморожені в банках. Кажуть, що Гувер позичав собі пару долярів в готелевої прислуги, а найбільшими панами були слуги і взагалі біднота, яка свої, хоч дрібні гроші, держала при собі, а не в банках.

Зарядження, що починила їх влада, зміряють до того, щоби дати банкам можливість помалу виплачувати бажаючим їхні вкладки. Дозволено виплачувати тимчасово не у банкнотах, а в розрахункових квитках, за які гарантію перебирає державний скарб.

Цим заходом уряду вдалося спинити дальший вкладковий переполох та успокоїти курс доляра, який вернув до свойого попереднього рівеня.

ПРО ПРИЧИНИ АМЕРИКАНСЬКОГО БАНКОВОГО РУНУ.

Часом невелика груда снігу, котячись з високої гори, наростає все більше й більше, і заки докотиться до низу — робиться з неї величезна лявіна, що своїм розгоном може поторощити доми, людей і все що стріне на дорозі. Та це станеться тільки тоді, коли є для того сприяючі обставини: є мокрий сніг, рівна, нахила площа з гори в низ і т. д. Коли цих умовин не буде, то й лявіни не буде.

Випадок з виповідю кількома американськими капіталістами їхніх вкладок в одному банкові на провінції — не привівби до таких наслідків, якби в цілому краю не було вже перед тим недовіря до банків та непевного, нервового настрою. Нове американське банкове потрясення — хоч і не привелоб до заломання доляра та банкроцв банків — дає тільки ще одно свідоцтво, що світова кріза далеко ще не закінчилася, а може ще навіть не осягла свойого найнищого рівня. Це потрясення ще раз розкрило, на яких непевних філярах спирається будівля капіталістичної господарської системи і то в тій країні, де капіталізм розвинувся у своїй найчистішій формі. З нагоди величезного зворушення умів — вийшли на яву деякі справи, які пояснюють, звідки береться те недовіря американського громадянства до господарських провідників. Виявився, приміром, спекулянтський біржевий шал навіть найвищих державних урядовців. Один з них, бувший посол у Льондоні, п. Мельон нечесним способом не вплатив до державної каси 400 міліонів долярів, які належалися титулом податку. Недавно перед тим арештовано короля електричного промислу Самуіла Інсулля та 16 його директорів за обманення акціонерів та почти. Цілий ряд додібних афер по ріжних банках, де директори спекулювали на біржі, програючи в цей спосіб гроші, довірені їм вкладниками — все це разом створило той настрій зростаючого недовіря, що запанував від якогось часу в Америці. Ті випадки, разом з дійсним крахом надмірно розбудованого промислу — це є ознаки недуги американської господарської системи, ба, що більше — морального розкладу верстви, що керує господарством.

Так помалу, але неминуче розвівається за океаном туман неоправдпної пихи за своє „вічне процвитання“ та за свою безмірну вищість над „старою Европою“. Падуть кумирі переборщеного культу гроша і матеріялістичного видвигання над усе „бизнесу“, приватного інтересу й зиску і то при нехтувані духової культури. Розвівається крок за кроком чад реклями та іншого ґешефтярського „гумбуґу“, який — мимо інших симпатичних прикмет Американця — вражав звжди Европейців.

Гарячі дні нової фінансової паніки в Америці не пошкодять тій країні. Навпаки, вони повинні приспішити в ній процес суспіль

ного оздоровлення. А тоді настане і в Америці час і для кооперації — бо на дотеперішньому громадському й культурному підложі цей рух дійсно не мав звідки черпати жтттєвих соків*).

АНГЛІЙСЬКИЙ ЕКОНОМІСТ ПРО МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ АМЕРИКАНСЬКОї ФІНАСОВОЇ КРІЗИ.

Сер Вальтер Лейтон пише в лондоськім часописі „News Chronicle“, що слідує:

„Сьогодня стоїмо перед третьою фазою великої світової крізи. Перша зачалася крахом на нюйорській біржі у жовтні 1929 року. Чимало людий тоді думали, що це припадок, що буде легко зліквідований за пару місяців, але ті надії були даремні. Друга фаза прийшла у червні 1931 р. — з крізою довіря в Німеччині, за якою прийшов банковий рух у Великій Британії та закінчився відступленням Англії від золотого парітету (від виміни банкнотів на золото. Прим. Ред.). Минувшого тижня Америка оголосила загальну мораторію, щоби не допустити до цілковитого заломання своєї банкової системи. Так, як попередні, так і ця кріза буде мати свої наслідки й для других країн.

„Все залежить від того, як поставить справу зі своєю валютою американський народ, коли прийде до відкриття банків і пічнуться знова в Ню Йорку операції заграничними девізами (грішми й векслями). Не є виключене, що Америка верне до золотого парітету, коли не буде занадто захитане загальне довіря і буде заборонене вибирання гроший з банків для їх передержування вдома. Очевидно, важною умовою є й те, щоби не було за великої інфлянції банкнотів і цін.

Якби доляр упав значно в курсі, то це підірвалоб надзвичайно вивіз товарів для Америки з Англії, Франції й інших країн. Але з того ще не виходить, що цей упадок вийде в користь американського експортера. Бо тоді моглоб статися таке, що названі країни моглиб ще більше знизити курс свойого гроша — а це привелоб до загального хитання всіх валют і зруйнування міжнародньої торгівлі. Відси походять проєкти, щоби европейські банки (Англії, Франції і др.) прийшли з допомогою Федеральному Резервовому Банкові в Ню-Йорку, позичаючи йому відповідну скількість фунтів штерлінгів, франків і т. д... Цим способом можнаб здержати публику від випродування долярів“.

В ПОЛЬЩІ НАЙБІЛЬШИЙ УПАДОК ПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА.

Німецький Конюнктурний Промисловий Інститут опубліковує зіставлення про стан продукції на кінець 1932 р., з якого виходить, що кінця крізи якось ще зовсім не видно. В 1932 р. світова промислова продукція (без Радянщини) досягла найнижчого рівня за час останніх 10 літ. Якщо 1928 рік означити за 100, то під кількосним оглядом світова промисловв продукція в 1932 р. осягла рівень 67. Такий рівень продрукції був ще в часах перед світовою війною!

*) В послідному часі преса подала більше вісток про сензаційні арештування у американському фінансовому світі, а з них великого розголосу набрав арешт банкира Гаррімана, голови Надз. Ради Національного Банку і тресту його імени.

Виразніший образ дає однак не загальна світова сума продукції, а число з окремих держав. Отже виявляється, що в порівнанні з 1928 роком — **найбільший спад промислової продукції був в Польщі** (на 48%). За нею йдуть Спол. Дедржави Америки (46·7%), далі Німеччина (43·6%) і Канада (41·1%). Менший упадок мають країни старшого капіталістичного розвитку: Франція — 32·1 проц., Австрія — 30·4 проц., Бельгія й Італія 29·7 проц., а Англія всього 16 проц. Найменший спад виробництва у Японії (7·3 проц., але це мабудь з причини війни з Китаєм).

Як бачимо з цього зіставлення, воно потверджує ту думку, яку висловив ще в 90-ох роках наш земляк, відомий економіст проф. Мих. Туган — Барановський у своїх дослідах над причинами промислових кріз, що *крізи ці більше дотикають краї нової капіталістичної орґанізації з новими інвестиційними вкладами, ніж країни старого капіталізму.*

ЯК ПРОФЕСОР РОБИТЬ ПОЛІТИКУ В НЕПОЛІТИЧНОМУ МІЖНАРОДНЬОМУ ОРҐАНІ.

Міжнародній Аграрний Інститут в Римі видає місячний орган п. н. „*Bulletin mensuel des renseignements économiques et sociaux*“. В 2. ч. цього бюлетення за лютень 1933 р. находимо початок дуже довгої статті про хліборобську кооперацію в Польщі, пера польського проф. Здиславла *Людкевіча*. У цій статті є й коротесенька згадка про українську кооперацію, яку низше приводимо в цілости, як зразок того, як необєктивно трактує справу професор високої школи в Польщі.

Ось місце, що дотичить нашого руху:

„**Український кооперативний рух.** Українське населення у великій частині складається з хліборобів. Українські політичні провідники привязують велику вагу до кооперативної організації. Вони можуть в цій области входити в контакт з широкими масами українського населення і давати молодим українським силам, закінчившим високі школи працю, яка їм уможливлює співпрацю з українським населенням, — та функції керівників в кооп. русі.

З того слідує, що політичний фактор грає в цьому русі велику ролю, що одначе стримує (від участи в кооп. русі) богато розумних економічних елєментів. Характеристичною чертою його (укр. руху) є тенденція творити малі комерційні кооперативи для задоволення потреб хліборобських господарств і домових потреб їх членів. В дійсности це є скорше кооперативи для постачання засобів поживи, ніж сільсько-господарські і комерційні кооперативи. Лідери українського руху силкуються збудити і підтримувати за посередництвом кооператив національне почуття Українців і одночасно їх організувати та піднести під економічним оглядом.

Існують два ревізійні союзи у Львові, а саме Ревізійний Союз Українських Кооператив (Związek Rewizyjny Spółdzielni Ukraińskych) і Рутенський ревізійний союз (Ruski Związek Rewizyjny). Їх назви віддзеркалюють два політичні рухи; лідери першого називають населення „українським“ лідери другого — „русинським“ („рутенським“).

Авторові повищої замітки ходило очевидно про дві річи: 1) понизити саме імя Українців, трактуючи їх не як національність, а як одну з партій серед українського населення; 2) представити укр. кооп.

рух не як йдучу знизу, природню господарсько-визвольну стихію населення, а як рух, штучно з гори насаджений „українськими політиками“.

Українська кооперація — це вже нині за поважний і за надто відомий рух, щоби можна його знецінити в заграничній опінії злосливими колючками в роді тих, яка тут наведена. Нині зрештою вже й діти не вірять в те, щоби якийсь масовий рух можна було шутчно нащіплювати — і хто таке твердить, той компромітує тільки себе.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО.

Огляд світових яєчних ринків в 1932. р.

Англія. Як кожного року, так і в 1932. р. Англія веде перед в імпорті яєць. Однак в цьому році загальний імпорт помітно зменшився. При зменшеній вартости англійського фунта здавалося, що це буде мати вплив на хід яєчної торговлі, однак такі припущення завели. Здавалося, що при обнижці вартости англійської валюти або заломиться експорт до Англії тих країв, в яких валюта залишилася незміненою, або, що краї ці понесуть великі втрати, а натомісць збільшать свій експорт ті краї, які слідом за англійтьким фунтом і у себе відступили від паритету золота. Одначе ні одне, ані друге не наступило. Так само не збільшився і сподіваний імпорт з англійських доміній. За 1932 рік англійський імпорт впав щодо скількости до 22 %, але це відбилося рівномірно на всіх експортуючих краях, як: Бельгія, Данія і Голяндія, а також на Польщі, Совітах і Франції. Сильно обмежився довіз з Ірляндії, над яким тяжить економічна війна між Ірляндією і Англією. Одинока Швеція збільшила дещо свій експорт до Англії. Заморські краї: Египет, Південна Африка а передовсім Китай щодо скількости вивозу до Англії впали дуже поважно. Одинока Австралія подвоїла свій вивіз до Англії в 1932 р. Від 15. листопада 1932 р., ц.то від дня, коли стали обовязувати постанови отавської конференції, заведено нові мита для всіх країв, що не входять в склад британської імперії. Який вплив матимуть нові митні приписи, годі нині предвидіти; можна однак сподіватися, що вони ще найлекше відібються на імпорті з Польщі, бо у висліді позіставане майже дотеперішнє 10 % мито від вартости товару. Тепер виносить воно 12 шилінгів за 24 копи.

Австрія. Поважний відборець яєць з Польщі, завдякм девізовим приписам, зглядно, цілковитій в практиці забороні обротів девізами, Австрія зменшила свій імпорт дуже поважно. У віденських холодільнях зложено було всього 60 % у відношенню до запасів з попереднього року. Для Угорщини Австрія на короткий час ще призначувала довозові контігенти; однак щодо Польщі, то в послідних місяцях 1932 її подача на австрійський ринок майже зівсім завмерла. Весь довіз з Польщі йшов лише в дорозі приватного товарового клєрінгу. Вигляди на будуче — дуже сумнівні.

Бельгія веде дальше успішну конкуренцію зі своїми сусідами Данією і Голяндією. Стративши поважні суми на на англійському ринкові, поширює свою експанзію на південь, а саме в Швайцарію, Італію, а навіть в Іспанію. Бельгійські експортери роблять спроби ре-

експорту польського товару на інші ринки, щоби тим сальвувати страти на експорті власної продукції. Нове англійське мито, якщо буде обовязувати в 1933 році, ледви чи дасть змогу вернутися бельгійським яйцям знова до Англії. При найменшій поправі конюнктури товар попливе обильно на англь. ринки, бо бельгійська експанзія на південь не може бути сталою та поплатною.

Болгарія також пережила не дуже то легкий час. За відсутністю австрійського ринку, а в Швайцарії при конкуренції бельгійського товару, не могли болгарські експортери розвинути, як слід, своєї діяльности.

Голяндія. Потерпівши в 1931 р. на англійському ринкові завеликі втрати, Голяндія в 1932 р., здається, оминає цей ринок дуже пильно, так що експорт до Англії зменшився на около 60 %. Зате Голяндія збільшує свою подачу на яких 20 і кілька відсотків в Німеччині. Її експортова експанзія піде рівнож дальше на південь і старається осягнути ринки: швайцарський, іспанський, італійський та аргентинський. Як за попередних років, так і в 1932 році вона випереджує всюди Данію, якостево їй вповні дорівнюючи, а вартостево сильно конкурує. З хвилею, коли в Англії устабілізується валюта, ціла експанзія Голяндії правдоподібно знова звернеться в бік Англії, де пошкодить найбільше Данії. В Німеччині мала Голяндія найбільший та найлегший збут.

Італія, завдяки догідному географічному положенню для транзітних комбінацій, чим раз більше поширює свій імпорт. Імпортувала найбільше з Польщі, Болгарії та Бельгії, зате з Юґославії майже перестала довозити з політично-митних причин. Підвищене дуже поважно в вересні мито спинило дещо її імпорт, одначе в невеликій мірі. Тамошні імпортери жалуються на тяжку сітуацію, спричинену впровадженням високого мита.

Південнославія, як один з поважних европейських експортерів, переживала дуже тяжкий рік. Контингенти в Австрії і Чехословаччині, велика конкуренція північних країв в Німеччині та майже втрата італійського ринку — все це принесло поважні страти її експортерам, а у висліді — великий упадок експорту що до кількости.

Литва збільшує поважно продукцію кількостево, але менше виказує старань в напрямі поправи якости. Експортує до Німеччини та Англії, де має конкуренцію високо-якостевого товару. Старається також впровадити свій продукт до Іспанії.

Лотва край імпортуючий. Правительство робить заходи для переходу до експорту і думає ввести вивозові премії. Були спроби експорту до Радянщини.

Іспанія. Яко країну слабшої якостево продукції, просто засипувано цей вбогий доволі, а в кури богатий край, посилками яєць. В першу чергу хотіла тут як найбільше свого продукту збути Туреччина. Їй по части це і вдалося в заміну за побрану зброю. Рівнож і Польща сильно поширювала сюди свою експанзію, однак так звані піонірські почини польських експортерів скінчилися великими моральними та матеріяльними втратами.

Польща. — Страти понесені приватними експортерами в 1931 р. відбилися дуже відємно на експорті в 1932 р. З початком сезону Польща, стративши через девізові обмеження збут в Австрії, подавляючу більшість своїх запасів збувала на ринках Чехословаччини.

Однак ринок цей не стояв довго отвертим для товару з Польщі. Чехословацький уряд, завівши компенсаційну систему торговлі яйцями, а висуваючи в першу чергу, як компенсаційний товар, мануфактуру і рільничі машини — замкнув майже зовсім довіз яєць з Польщі. Тоді силою обставин поплив товар до Англії, хоч ринок той, при низькому курсі валюти та 10 % митній ставці від тамошніх цін, обнизив ціни на яйця в краю до дуже низьких границь.

Внутрішня, навіть при низьких цінах обмежена консумція яєць не могла поглотити всієї надпродукції і сітуація ставала чим раз гіршою. Французькі контінгенти були смішно малі (як завсігди, великі в часі злої конюнктури на тамошніх ринках, а мінімальні в часі кращих цін). Нарешті на 4 квартал контінгент перебрали до поділу між себе французькі імпортери. Польські експортери, не маючи майже ніякого виходу, кинулися на німецький ринок, але тут в межичасі мимо виїмково високого мита на яйця з Польщі, увійшли в силу вже нові, обовязуючі приписи про значення яєць, спроваджуваних з загряниці, які дослівно противорічили приписам стандаризаційного польського закону. Італія піднесла дуже високо мита, так, що польський експорт хоч-не-хоч мусів йти пробоєм на іспанський ринок і тут поніс болючі втрати. Роблено рівнож спроби через Бельгію реекспортувати польський товар до інших країв. Одначе ці початкові спроби не мали великого значіння і впливу на сітуацію. Тому не диво, що експорт яєць з Польщі упав пересічно на 40 % в порівнанню з попередніми роками.

Неспринятлива конюнктура зате дала можність розвинутися експортові української кооперації, котра, запізнавши загряницю зі своїм товаром першої якости, зуміла й серед найтяжчих часів збути свій товар, здобути нових відборців і збільшила в той спосіб свій експорт на понад 60 % в порівнанню до попереднього року.

Румунія усунула протягом 1932 майже всі внутрішні перепони, які спиняли експорт її товару. Виправила обовязуючі стандаризазаційні приписи, завела догідні умови при залізничих транспортах, головно для польського транзиту. З Польщею заключила Румунія таку корисну транзитну умову, що польські імпортери почали призадумуватися над способами, якби передістатися зі своїм товаром до Румунії і звідси його вислати, бо тоді булоб можна майже за півдармо перевезти транспорт через цілу Польщу. З тої причини виплатилося румунським експортерам в Гдині ладувати свої транспорти до Англії, і цього року перший раз зявилися на англійському ринкові румунські яйця.

Швайцарія. Власна продукція далеко не покриває запотребування. Введено й тут контінгенти, яких однак імпортери не дуже придержуються, спроваджуючи товар на німецькі або французькі граничні стації, а тут вже дають собі з ним раду. Товар з півночи, головно з Бельгії опановує тамошній ринок чим раз більше зі шкодою для Польщі, Південнославії та Болгарії. Рівнож і голяндський товар старається видержувати конкуренцію в цінах з краями слабшої якостево продукції.

Швеція чим раз більше зміцнює своє становище в міжнародній яєчній торговлі. Збуває поважні кількости в Англії, а в Німеччині знаходить добрий попит па свій товар.

Чехословаччина — завівши контіґент ввозу, не могла оборонитися перед великим імпортом, тим більше, що дуже часто доходило до застрашаючо високих цін на яйця, бо аласна продукція не в силі була заспокоїти внутрішнього запотребування. Сподіються, що в 1933 році будуть знесені обмеження імпорту, при одночаснім наложенню нового високого мита.

Фінляндія збільшила втроє свій експорт, до чого причинилися впроваджені вивозові премії. Замітне, що фінляндська кооперація живо інтересується експортом і має дуже позитивний вислід,

Франція заведенням контіґентів обмежила справді імпорт, але зате ціни стало були дуже високі. Це однак вело до зменшення консумції і так що в дійсности встановлення контінгенту пошкодило в першій мірі господарці самої Франції. На французьких контінгентах найгірше виходила Бельґія і Польща, бо експорт яєць цих держав до Франції був майже виключений (Польща вивезла тільки 160 вагонів в 1932 р. проти кілька сот вагонів в 1931 році).

Південнославія експортує до Німеччини, Австрії, Італії і Чехословаччини, себто до країв, до яких чимраз то більше утруднюється експорт. Упадок експорту був дуже великий, бо в другій половині 1932 року, задля специяльно високого мита, її експорт до Італії цілковито припинився. Вигляди для цієї держави дуже невеселі.

Угорщина. Це край, який в свойому експорті найбільше потерпів. Висліди тамошнього експорту за рік 1932 були погані. На це зложилися такі обставини. Відносно дорогий корм для курей робив плекання курей стратним. Не маючи сталого торговельного договору з Австрією, тратила Угорщина найбільшого і найдогіднішого відборця. Через підвищення мита в Італії не могла й сюди експортувати, а з причин девізових обмежень не могла висилати товару до Німеччини.

СРСР. виказав дуже великий упадок експорту. Коли причини обнижки експорту інших країв лежать в загально-світової сітуації, то упадок експорту в Совітах спричинений був головно і виключно своїми внутрішніми обставинами. Мимо пятирічки, мимо упромисловлення продукції яєць (заложення з найкращими уладженнями величезних фарм) продукція і експорт рік-річно меншають. Чи причиною цього є нищення індивідуальних господарств, чи може збільшена консумція робітничих верств, тяжко обсерваторові, далекому від радянського життя, ствердити .Одно є певним, що, коли б. Росія найбільший передвоєнний експорт цілого світа, переговорює тепер з Лотвою і Литвою в справі імпорту яєць, то справи її не стоять добре. Та однак немудрим було би пересуджувати справу, тому що Радянщина вже не раз заскакувала цілий світ своїми несподіванками. На щастя, таких несподіванок не зробили Совіти 1932 р., бо моглиб довести до катастрофи цілу міжнародню торговлю, а тим самим і всіх продуцентів яєць.

І. Мартюк.

Чи наше село перетриває цю крізу?

Звичайно, таке питання, оскільки його й відважуються взагалі ставити, ставлять на кінці, як висновок попередніх розважань. Ми, коли видвигаємо його на саме чоло актуальних питань дня, то робимо це тільки тому, що ця тема є сьогодня дійсно найбільш актуальним предметом всіх розмов — тому, що це дійсно перше питання, що його ставлять, як тітьки зійде розмова на крізу. Ми й не будемо тут розглядати справи у всій її ширині, не беремося теж грати ролю пророка, який має претенсію вирішити у короткій статті найскладніші світові проблєми, над якими сушать собі голови найбистріші економісти й політики світа. Ставлячи проблєму, хочемо тільки вказати на її складові елєменти; хочемо від цього центрального питання, як від огнища, де сходяться усі складові питання, вийти відтак до розгляду декількох важніших подрібних проблєм.

„Передержати крізу" — значить перебути крізовий час без таких матеріяльних втрат, які ломилиб варстати праці, вибиваючи з них їх дотеперішніх господарів, або позбавляючи їх до тої міри оборотовиих фондів, що вони нездібні далі функціонувати.

Само собою розуміється, що з усіх господарських ділянок тут на перше місце висувається ділянка сільського господарства, — бо в ній затруднено кругло $^9/_{10}$ українського населення. Значить, питання звучить конкретніше так: з якими втратами вийде з цієї крізи наше (українське) хліборобство, чи зможе воно взагалі ще існувати в цій формі, як досі, себто у вигляді дрібних селянських господарств.

З цим питанням тісно звязане теж питання тої господарської торговельної надбудови, яку собі створила наша селянська кляса: сільської кооперації. Бо не може бути двох думок про те, що доля сільської кооперації звязана як найтісніше з долею самої селянської верстви; на ній воно стоїть і з нею паде. Те саме відноситься й до тих початків українського промислу, що побудовані на збуті серед українського селянства за посередництвом кооператив; і їм загрожує руїна, якщо прийшлоб до ліквідації селянської форми хліборобської продукції.

1. Чи машина убє наше селянське господарство?

Читачі української преси напевно прагадують собі ті майже панічні побоювання щодо долі нашого хліборобства, які були змістом статтей у нашій щоденній і популярній пресі по вибуху аграрної крізи і наглім упадку цін хліборобських продуктів у 1929 і 1930 рр. Тоді навіть фахові люде, що працюють в агрикультурі, писали про грядущу повну загладу дрібного хліборобства, яке впаде жертвою заведення машин у хліборобстві. Тоді малювалися найчорніші перспективи для нашого цілого національного буття — і консеквентно, бо раз руїна сільського господарства, то в наших умовах це: зведення на жебрачий кий $^9/_{10}$ нації, викинення її з варстатів праці, з власности грунту, який мавби перейти в руки великих капіталістичних аграрних компаній, на взір Америки. Ширилися направду татарські вісти про комбайни та інші страхіття модерної техніки, що вже, мов-

ляв довели до кольосального збільшення рільної продукції за океаном і мали змести з лиця землі й наші селянські хатки з їх стодолами, наче ті Уелсові, соняшні машини з планети Марса.

В додатку вказувалося на тракторизацію й колєктивізацію в большевицькій державі, де, мовляв, теж, наче з під землі мали вирости тисячі вагонів лишнього збіжа, продукованого, мовляв, приказочно дешевих коштах продукції; вони, мовляв, теж загрожують світові конкуренцією дешевого збіжа. Хто начитався цього роду статей, той міг дійсно перенятися найчорнішим песимізмом щодо нашого господарського, а тим самим і взагалі національного існування.

Ми тоді в міру нашої змоги протиділали паніці, охолоджуючи малокритичну полохливість перед комбайнами, тракторами, перед модерними машиновими удосконаленнями. Ми вказували на те, що роля і можливість експанзії машини в хліборобстві далеко не така, як у промислі, що вже й теоретично доказано і стверджено досвідом. (Відомо, що на цю тему вівся літературний спір від 90-х років минулого століття; а що він нарешті затих, то лише тому, що само життя й статистичні досліди доказали правдивість тверджень тих теоретиків, які признавали машині в хліборобстві значно менше значіння, ніж у промислі). В одній статті, що була надрукована в „Коопер. Республиці" (ч. 7—8 за 1930 р.) ми звертали увагу на ту обставину, що ті аграрні крізи, що бували давніше, звичайно більше підкошували велике, як дрібне сільське господарство. Воно (дрібне госп-во) безумовно поносить за крізи величезні втрати, але всеж релятивно не такі, як велике, капіталістичне господарство, з поважними інвестиціями машинового, меліораційного та іншого капіталу*).

Це значить, що вже заздалегідь були підстави для того, щоби не дуже приймати собі до серця пересадні обави щодо заливу Европи дешевим американським та совітським зерном, мясом і іншими с. г. продуктами. До того не треба забувати, що існує митна охорона, яка будь що будь — рахуймося з фактом — гальмує приплив дешевого товару із заграниці. Як тепер стверджують зіставлення цін за збіжа в Польщі і на таких світових ринках, як прим. Гамбург — то ціни збіж в Польщі в останніх двох роках удержуються на рівні дещо, хоч не богато, вищім, як там (прим. як ціна пшениці в Гамбургу 2,61 дол. за 100 кг. то в Познані 2,72). Як-не-як, а й експортові премії, хоч небогато, то причинюються до піддержування цін на внутрішнім ринку, відтягаючи деяку частку продукту від внутрішньої консумції та допомагаючи їх перекинути за кордон.

Коли відпадає небезпека заморської конкуренції, то остає ще друга можливість: конкуренція краєвого капіталістичного хлібороба-продуцента, себто небезпека з боку змодернізованого і змашинізованого на американський лад великого фільваркового господарства. Чи справді існує така небезпека?

Проти цього припущення промовляє чимало фактів з життя. Якраз ця кріза виявила велику нестійкість надто коштовних і надто модерних капіталовкладень у хліборобському ділі. Не сотнями, а тися-

*) Правдивість цього доказана вже посередньо цифрово в часі цеї крізи. З дослідів рентовности селянських господарств Пулавського Інститут, зреферованих на стор. „Кооп. Республики" дир. О. Луцьким, виходить, що найболючіше відбилася знижка аграрних цін на тих районах. де, як в Познаніцині, або в Галичині, ведеться більше зраціоналізоване господарство, з ужиттям штучних погноїв і машин.

чами проголошують тепер ріжні „Тавариства Кредитові Земські“ ліцитації фільварків за довги пороблені на ріжні цілі, в тому й на інвестиції. Правда, двірське збіжа осягало нормально вищу ціну, як збірне селянське — але з другої сторони чимраз більша і то вже хронічна нужда та безробіття збільшують ряди тої бідноти, яка питає власне за дешевшим, хоч-би й дещо гіршої якости, товаром. Це підтримує ціну селянського продукту, здержуючи її від більшого падіння.

Велика економічна дискусія, про яку ми вище згадували, вияснила доволі безсумнівно, що хоч вправді фільваркове господарство, дякуючи уживанню машин, має перевагу над дрібним в управі збіж, то зате середнє селянське господарство перевищує велике що до тих всіх культур, які вимагають більше особистого приложення праці і догляду (скотарство, технічні ростини, городовина, бжільництво і тд.). Колиб отже навіть сталося так, що капіталістичне хліборобство виперлоб нашого малого господаря з ділянки управи збіж і то навіть до тої міри, що йому не оплачувалосяб сіяти збіжа і для себе самого — що є мало імовірне — то все таки оставали б для нього інші ділянки, в яких він мігби закріпитися, як у недобутній фортеці, та спеціялізуватися на зразок данського чи голяндського фармера.

Правда — що іншого є „не загинути“, а зовсім що іншого — „процвитати“. Коли ми здаємо собі справу з того, що нашому селянському господарству не грозить безпосередня заглада, то з того ще не виходить, що ми вважаємо положення нашого селянства добрим і вдоволяючим. Здаємо собі справу з глибини трагедії, яку переживає наше селянське господарство, якого заробіток впав більше як на половину, між тим як ані податки, ані рати й відсотки на довги і не рухнули з місця, а ціни промислового виробництва знизилися тільки незначно і то лише у частини промислових виробів. Та мимо того, а може якраз тому, що положення таке тяжке, ми не бачимо причини, для чого ми його мали б ще ускладнювати через поширювання панічних настроїв. Вважаємо, що наше селянство має забогато вікового досвіду — не робимо тут ніякого дотепу — у виношенні всяких лихоліт, щоб була денебудь така сила, яка могла б його справді вибити з позицій. Просто треба дивуватися тій флегматичній рівновазі духа, з якою наше селянство приймає удари сучасної кризи — з повільною фразою на устах: „хлоп все перебуде“! Яке б це було моральне потрясення в місті, якби тут дійшло до такого безгрошевя, що бідніші люде мусіли б вживати кресала замісць сірників! Цеж моглоб привести до революції. А село приняло цю новість без великого шуму, просто на підставі старих традицій. Тільки ця надзвичайна відпорність на всі удари і та тугість твердої, віками загартованої вдачі — так треба думати — дала змогу нашому селянинові перебувати всі лихоліття: татарщину, шляхетчину, салдатчину і інші, як вони там усі звалися, та донести до наших днів здорову психічну й соціялнну структуру. Є отже всі дані надіятися, що той селянський світ перебуде без засадничих втрат і це найновіше лихоліття по цей бік Збруча, так, як перебув за Збручем воєнний комунізм Троцького, а сьогодні переборює пароксизм насильної колєктивізації Сталіна та його цілої системи щорічного вивласнювання продуктів селянської праці.

2. Стан аграрної крізи під цю хвилю.

Від вибуху аграрної крізи, себто від весни 1929 р. минає вже 4 роки. Можна заризикувати твердження, що за той час наступила вже приблизна стабілізація нових, низьких цін сільських продуктів. Хоч це й означає для села стабілізацію його нужди, то все таки й така стабілізація краща, як вічна непевність завтрішнього дня і той панічний настрій, що не дає спокою в господарстві ні в день, ні в ночі.

Погляньмож на хліборобське побоєвище. Що тут побачимо? Побачимо явища, досить несподівані для тих, які від часу вибуху крізи добачували її причину в надмірній продукції та конкуренції великих мас дешевого продукту.

Побачимо явище цілком протилежне до того, що є у світі промислового виробництва. Коли в ділянці промислу в цілому світі, за час від 1928 р. за виїмком лише СРСР — маємо від вибуху крізи радикальний спад виробництва *), — з области сіль. господарства, мимо знижки цін, якою й не пахло в промислі, не помітно ніякого спаду продукції! Навпаки — бачимо ще зріст. Ось числа, що їх подає провідний економічний орган, англійський „Economist“ **), про стан світової засівної площі й зборів:

Управлено площі:
(в міліонах акрів)

Пересічно в рр.	Пшениці	Жита	Ячменю	Рижу	Кукур.	Вівса
1926/27—1931/32	215	87	54	114	155	46
1931/32	218	86	54	118	159	45
1932/33	221	87	56	118	166	44

Ще більш виразно говорять числа про фактичні збори збіж за останні роки; вони не меші, ба навіть дещо більші, як були перед крізою.

Ті цифри щось говорять. Годі біля них проходити мовчки. Перш усього вони засвідчують, що не було ніякої фактичної надпродукції харчевих продуктів, яка наче-б то викликала цю крізу. Правда, якби речі йшли нормальним ходом і не було промислової крізи з її безробіттям та зменшенням міської консумції харчових продуктів, то рільництво повинно-б дати дещо більший зріст навіть засівної площі, ніж дало, беручи на увагу нормальний приріст населення (са річно 1 %.) Та коли й цього не сталося, зі зрозумілих причин, то сам факт удержання сільсько-господ. виробництва в старих межах говорить дуже богато про якусь стихійну „жилавість“ хліборобського стану, який в своїй господарській політиці йде шляхами, відмінними від великокапіталістичної індустрії. Там, — коли нема означеної квоти зиску й дивіденди — з легким серцем замикаються варстати і викидаються люди на вулицю — мовляв, перебудемо. Там, крім того, є технічно майже необмежені можливости поширювати виробництво в часі високої конюнктури — тоді як в хліборостві ці можливости обмежені вже самою площею.

*) Найбільший спад на кінець 1932 р. виказує Польща (48% в порівнанні з 1928 року), далі йдуть: Спол. Держави (46,7%), Німеччина (43,6%), Канада 41,1%). Загальна пересіч для всіх держав, без СССР, 37,4%. (Robotn. Przegl. Gosp. 1933 ч. 2.).

**) Подаємо за „Int. Wirtsch. Nachrichtend. Int. Gen. B. 1932. ч. 2“.

Цих можливостей не в силі надто розширювати технічний поступ та введення машин. А з того практичний вислід такий, що помимо всіх поліпшень в сільському господарюванні на ринках все ще і довго ще є й буде місце для продуктів навіть відсталих з технічного боку господарських одиниць.

В майбутньому це явище повинно виступати навіть щораз виразніше, в міру того, як будуть відпадати можливости дальшого поширювання засівної площі при одночаснім нестримнім рості населення (відомий закон земельної ренти Тінена).

Але коли так, то виринає питання: чомуж все таки не прийшло до аграрної кризи і то навіть скоріше, як появилася кріза в промислі?

Коля сьогодні не може вже бути ніякого сумніву про те, що промислові країни, особливож країни молодого капіталізму, викликали цю чергову і з усіх давніших найтажчу крізу своїм пересадним повоєнним гоном до розбудови й інвестицій *) — то певним є, що й ціла промислова кріза є ділом власних рук промислових кругів. А сільське господарство брало тільки невелику участь в тім ентузіязмі „радісної творчости“ і коли воно впало і то навіть в першій мірі жертвою кризи — в розмірі куди більшім, як промисловість, — то це не цілком з його власної вини. Причиною аграрної кризи й небувалого краху цін стали теж — треба признатися — до певної міри зависокі ціни рільних продуктів в часі звишки конюнктури, але з другої сторони ділали чинники, що йшли від промислу. Не забуваймо, як прийшов крах аграрних цін 1929: він прийшов нагло, з усіми признаками біржевих крахів. Не може отже бути сумніву, що безпосередні причини краху були фінансово-кредитової натури, мабуть відмова банків далі кредитувати сільське господарство. А цеї відмови мабуть і не булоб, якби одночасно не йшов кольосальний і зростаюний попит за грошем і кредитом з боку промислу, нечувано розбуханого в часах т. зв. господарського добробуту (просперіті). На цьому живому примірі переконуємося ще раз про тісний органічний звязок між усіма ділянками суспільного життя та величезну взаємну залежність між промислом і сільським господарством, кредитом приватним і публичним, господаркою приватною й публичною і т. д.

Нам необхідно мати ясний образ причин сучасної низької конюнктури в хліборобстві — якщо хочемо дати собі відповідь на питання: що далі діяти, які є вигляди? Отже перебіг подій навіть в часі найважчої кризи переконує нас доволі вимовно, що доля сільського господарства, в тім числі і дрібного, селянського — загрожена не з боку технічного поступу — машинізації, а з боку соціяльно-економічного: з боку умов кредиту та сітуації на ринках збуту с.-г. продуктів.

Іншими словами: про долю нашого хліборобського стану нині рішають із зовнішних чинників передовсім: 1) розмір задовжености нашого селянства й ратальних та відсоткових тягарів (до них можна б рахувати й податкові залеглости та біжучі екзекуційні обтяження) і 2) розмір попиту на хліборобські продукти, себто сітуація на споживчих ринках.

---

*) Перший проф. Туган-Барановський в своїх капітальних працях про промислові кризи вказав світовій науці на цей фактор, як на основну причину всіх криз.

3. Найбільша небезпека: зростаюче задовження.

Є фактом—хоч на перший погляд знова чудним і несподіваним—що в добі т. зв. високої конюнктури ціле хліборобство в Польщі зайшло в довги, хоч повинно-б бути якраз навпаки. Явище зростаючого задовження як поміщицького, так і селянського господарства помічено вже під кінець доби висої конюнктури, в рр. 1927 — 1929. Що це були за довги? Продуктивно-інвестиційної натури чи консумційні? Чи були це позички, затягнені на купно грунту, ставлення господарських будинків, закупно машин і приладдя, переведення меліозацій, закупно погноїв і т. д., чи позички на сплату старих довгів, або просто довги за предмети споживання? Докладного образу задовження хліборобства в Польщі на жаль не маємо з браку відповідних дослідів над цією справою. Деяке світло на цю справу кидають викази кредитів, уділених дідичам і селянам через урядовий Банк Рольний, комунальні каси й каси Стефчика. Міністр хліборобства Полчиньскі в часі „хліборобського тижня" у свойому рефераті подав, що задовження хліборобства в Польщі виносить 3 міліярди (при 4 міліярдах *сучасного* річного доходу).

Одначе це мало нам говорить про положення специяльно нашого селянства, для якого доступ до тих, законно нормованих і зглядно дешевих джерел кредиту майже не існує. Тим капіталовим ринком, що в часах високої конюнтури кредитував нашого селянина, були передовсім ріжні приватні лихварі й лихварські баночки, фірми — доставці всякої мануфактури й господарського приладдя та споживчого товару; в числі цих останніх була й кооперація, яка (на жаль) пішла теж по лінії загального боргування і тим тільки допомагала селянинові задовжуватися, а собі підрізувала основи свого власного буття. За виїмком хіба суто споживчих довгів — всі інші носили характер найприкріший з усіх форм кредиту: короткоречинцевих, векслевих, високопроцентових зобовязань. Задовження нашого селянина йшло з інших джерел; найбільше довжних зобовязань вийшло, як показує стан довгів в нашій кредитовій кооперації, на закупно грунту, будову хат і справлення господарського інвентаря, себто на продукційні цілі. Видатки ці роблено при високих цінах збіжа, худоби, безріг, яєць, масла і т. д. — очевидно з калькуляцією на їх сплату в тихже самих умовинах. Рахуючись з тими високими цінами, наш селянин приймав кредит навіть на дуже тяжких умовинах, при такій процентовій стопі, перед якою зжахнувся би фармер Америки або Франції (а робив це, не маючи доступу до інших, дешевших джерел кредиту). Коли-ж прийшла катастрофа цін рільних плодів і коли за збіжа селянин став одержувати від 10 до 15 зол. за квінтал (тоді як після обчислень Пулавського Інституту власні кошти виробу одного квінтала вагаються між 20 і двайцятькількома золотими) — а всі податки і промислові ціни остали на давній висоті, тоді щойно виступила у всій наготі трагедія задовженого хлібороба.

Що це значить конкретно, в цифрах, то виказав для Познаньщини др. Шрам на основі рахункових замкнень тамошніх фільваркових господарств. Ми позволимо собі навести найбільш характеристичні числа.

Отже д е р ж а в н і й к о м у н а л ь н і п о д а т к и обтяжували 1 га ужиткової площі:

в р. 1927/28 — квотою 17 зл. — 3% всіх росходів
„ 1931/32 — „ 20 зл. — 7% „ „

Довги (довго- й короткоречинцеві):
в р. 1927/28 — 34 зл. — **6,1%**
„ 1931/32 — 60 зл. — **20%**

На жаль, ніхто з наших фахівців від с. г. економіки не пробував обчислити анальогічних чисел для західно - українського селянського господарства.

Чим далі, тим більшає небеапека з цього боку, бо при сучасних цінах хліборобських продуктів трудно вигосподарити навіть на сплату процентів від довжних зобовязань, не кажучи про сплату капіталу; несплата процентів тягне за собою чимраз більше їх накопичування, так що з самих процентів скоро наростає другий довг. Не забуваймо, що при стопі 12% (яка ще й нині вважається законно допустимою у приватних оборотах), за 8 літ з самих відсотків наростає сума, рівна довжному капіталові; колиж довг затягнено на вищих умовах (а це у нас дуже поширене явище), тоді цей речинець скорочується, доходячи й до 1 року, бо знаємо часті випадки кредитів на 100% ба й поверх того, особливо при кредитах у збіжу.

Таким чином задовження нашого селянства у многих випадках і районах прибирає вигляд стихійної небезпеки, якій треба якось протиставитися. В першій мірі треба допомагати селянству порадою при використуванні тих правних забосів боротьби з лихвою, які випливають з кількох урядових розпорядків (про розємчі уряди для дрібної посілости, про знижку опроцентування гіпотечних довгів, забезпечених заставними листами; приготований закон про знижку опроцентування всіх гіпотечних довгів взагалі і т. д.). Не треба легковажити й тих засобів, які можуть дати допомогу в дальшій перспективі, хоч не зараз. Тут маємо на думці засновування кредитових кооператив і пропаганду ощадностевої акції, яка там, де принялася за останні роки, вспіла вже дати навіть блискучі докази своєї доцільности.

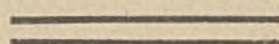
Паралельно з тим мусить селянство домагатися загальної мораторії і перевальоризування довгів, затягнених в часі високої конюнктури, відписання залягаючих ще податків (коли такі залеглости є) і далекойдучої обнижки відсоткової стопи від старих довгів. Всі ті постуляти у нас вже видвигнено. — Але того мало. Щоби щось справді з них осягнути, для того мало зробити одну вічеву кампанію і дати спокій. Це мусить бути постійний рух і формально крик — так, як вже цілими роками не вгавають прим. торговці в справі зниження оборотового податку, промисловці в справі обнижки оплат на соціяльні обезпечення (чого вже частинно добилися) та мораторії на податкові залеглости. Керуючі чинники в державі мусять відчути, що ці постуляти стали масовим настирливим домаганням, з яким нема жарту. Бо сітуація, в якій находимося, в нічому не уступає тій, в якій прийшло в старій Греції до Солонської реформи довгів (скреслення довгів, що тяжіли на селянах), або до тої катастрофи, яку переживало римське селянство в добі реформ Гракхів.

Повторюємо: як що ніщо не станеться, то тягар довгів, що нині пригнічує наше село, буде все зростати й зростати — через наростання відсотків. І не від машини, а з цього боку, від кредиту й лихви, грозить дійсно серіозна небезпека нашому селянству, а тим самим і нашому національному організмові взагалі. Дивимося на справу тверезо і не хочемо дурити ні себе, ні других.

Тому акцію за віддовження селянства (а те саме можна сказати й про наше ремісництво) треба визнати нині найпекучішим національним завданням в ділянці економіки. Якими дорогами вона повинна йти — ми вже нашкіцували.

Друге важне, порушене тут питання — ринки збуту с.-г. продуктів — обговоримо слідуючим разом.

К. Коберський.

ТЕОРІЯ КООПЕРАЦІЇ.

До-марксівський соціялізм.

Ось дати веляких творів до-марсівського соціялізму: 1812 р. — *„Промислова Система“* Сен-Сімона; 1822 р. — *„Товариство селянських наймитів“* Фурі є; 1840 р. — *„Що таке власність?“* Прудона; 1841 р. — *„Організація праці“* Люі Бляна.

Дати народин кооперативної думки збігаються майже з повищими датами. Для споживчої кооперації — це Англія: 1827 р. повстають перші кооперативи в Брайтон; в 1844 р. засновується Товариство Піонірів у Рочделю. У Франції, в 1835 р. повстає товариство Правдивої Торговлі в Ліоні, але це був тільки пупянок, що не розвився. Що до продукційних кооператив, то дата їхнього народження припадає на 1834 р.: Товариство Біше; опісля в 1848 р. великий розмах продукційних кооператив в часах революції.

Всі вони попередили прихід марксівського соціялізму. Як відомо, щойно в 1867 р. появився „Капітал“, а у Франції пізнано цей славний твір аж 1872 р., завдяки французькому виданню, перегляненому автором. Якщо отже кооперація одержала колинебудь соціялістичне хрещення, то її кумами могли бути тільки перед-марксівські соціялісти.

За виїмком Англійця Овена, який займає в історії кооперації визначне місце, всі інші великі основники до-марксівського соціялізму були Французами.

Усі краї це признають. Один німецький соціяліст казав, що колиби навіть Франція не мала іншого титулу до слави, як те, що вона дала світові соціялізм, то й це вистарчалоби.

Вона дала соціялізмові не тільки суть, але й імя, бо слово соціялізм, якому призначена така величавада доля і яке увійшло в мови всіх країн, було створене у Франції. Пєр Лєру ужив його вперше в 1832 р., в брошурі з таким многозначучим заголовком: „Від індивідуалізму до соціялізму“. Принайменше він сам розповідає про це ось як: „Перший я вжив слова соціялізм. Був це тоді неольогізм*), конечний неольогізм. Я викував це слово як противенство до індивідуалізму“.

І справді, це не зле викуване слово, воно, кроване з бронзи, перебуло гарт часу, і нині можна сказати, що остаточно принялося. Додаймо, що Пєр Лєру мав щасливу руку, як творець слів.

Він перший вжив слово — солідаріте́ — солідарність, якому припала не менше блискуча доля. Вправді, це слово вживали вже в юри-

*) = словний новотвір. — Ред.

дичній номенклятурі; слово солідарність знало вже й римське право. Перший одначе, що вжив його, маючи на думці певну соціяльну доктрину, був Пєр Лєру.

Під враженням, що так скажу, соціялізму першої половини минулого століття сформувався кооперативний рух; тому треба наперед порівняти його програму з програмою кооперативізму.

Соціялістичних доктрин було в першій половині XIX-ого століття чимало і ми насамперед переведемо їх клясифікацію.

Існує соціялізм Овена, який є комуністичним соціялізмом, але зовсім не революційним. Овен був богатим промисловцем, добрим знайомим в кругах вельмож, та говорив зі всіма коронованими головами свого часу. — Існує далі соціялізм Сен-Сімона, що носить признаки аристократичности, містики, навіть релігійности; він і завершився в так званій Сен-Сімонівській релігії. — Далі був соціялізм Фуріє ідилічного і фантастичного напрямку.—Існує соціялізм Пекера, що являється вже колєктивізмом в повному значінню. Є врешті вільнодумний і анархістичний соціялізм Прудона.

Не є нашою цілю досліджувати історію доктрин соціялізму тієї доби[1]). Ми маємо тільки віднайти в ньому ті ознаки, які можна порівняти з кооперативізмом.

Бо мимо всіх тих ріжниць, які я накреслив, всі згадані доктрини мають одну спільну рису, яку можна зясуватм коротко: реакція проти економічної лібералістичної школи.

Це зовсім природнє. Це той рух історичного маятника, який в історії доктрин видвигає з монотонною правильністю, по черзі, противежні теорії.

По перше протестували соціялісти проти ідеї Природного Ладу. Після тої ідеї існувала свого роду сила провидіння, звана конкуренцією, яка сама забезпечує не тільки найліпший спосіб виробництва, але також постепенно вирівнює богацтва, зменшуючи стопу зиску й відсотків та збільшуючи одночасно висоту заробітних платень. Так, як конкуренція була свого рода божеством ліберальної школи, так стала вона тепер злим демоном в очах соціялістів.

„Докажім — каже Люї Блян в своїй книжці — „Організація Праці", що конкуренція є:

1) для народу системою його нищення,

2) для буржуазії також причиною зубожіння й руїни".

Можете собі уявити, як приняла цю соціялістичну заяву ліберальна школа, що була тоді на верху своєї могучости. В „Словарі Політичної Економії", що появився 1854 року, і який на протязі половини століття був молитвенником економічної науки, Коклєн відповів на це такими словами: „Принціп конкуренції є надто великий, надто святий, надто високий для пігмеїв, шоби аж потрібно було його обороняти. Не треба обороняти сонця, коли воно палить землю, не треба боронити конкуренції, яка в промисловім світі є тим, чим сонце у фізичному світі".

Такі аргументи не розззброїли соціялістів; вони продовжували спрямовувати вогонь з усіх своїх гармат на конкуренцію. Марнотравність богацтв фальшування товарів, спекуляцію, визиск, гноблення слабших — всі ці гріхи вони приписували конкуренції.

---

1) Гляди: Історія економічних доктрин — Жіда і Ріста.

Друга ознака всіх соціялістів тої доби є висновком з того, на що я вже вказав. Є це віра в організацію. Справді, коли не віримо в природню, автоматичну організацію, якою булаб вільна конкуренція, то треба найти якусь іншу. Треба створити організацію праці і виробництва. І саме цього шукають соціялісти тої доби. Система промислу Сен-Сімоністів, фалянстери Фурiє, організація праці Люї Бляна — це все окремі фази пошукувань за організацією.

Зовсім природньо, що таку організацію вони хочуть здійснювати через товариства. Але які? Товариства можуть бути ріжні. Місто Нова-гармонія, яку построїв в Америці Овен, республика Ікара, яку Кабе заснував в Тексас, фалянги і серії, про які так пристрасно мріяв Фурiє, національні варстати Люї Бляна — все це пляни соціяльної організації, які противляться кличеві „laisser faire" економічної клясичної школи.

Був одначе соціяліст, і то один з найбільших — треба підкреслити, — якому не до вподоби були всі ті товариства. Звався він Прудон. Він навіть лякався їх, бо був індивідуалістом. А кожне товариство вимагає — я не скажу ослаблення,—але всетаки жертви з індивідуальности. Прудон писав: Чи товариство являється економічною силою? Я відповідаю рішучим: ні! Товариство є вже з природи безплодне, навіть шкідливе, бо воно є перешкодою для свободи працівника". Ось вам бесіда правдивого сина батьків революції — тих, які знесли право творити товариства!*) А про товариства, які нас найбільше цікавлять, кооперативи того часу, казав він так: „В них лучаться люди, які самі не можуть купувати гуртом, щоб звільнити себе від втрат при подрібному закупні. Але цей рід товариства промовляє саме проти принципу". — Цим хоче Прудон сказати, що товариства для ощаджування при закупнах є оправдані тільки лихим устроєм сучасної торгівлі; коли торгівля буде побудована на взірець великих підприємств, тоді такі товариства будуть непотрібні, бо вониб тільки погіршували положення.

Третя спільна ознака всіх соціялістів є та, що вони стратили пошану для індивідуальної власности, яка є основою клясичної політичної економії.

Всі великі економісти першої половини минулого століття, які були творцями економічної науки, признавали право власности, як факт, над яким немає дискусії. Вони навіть не тратили часу на доказування законности права власности; вони тільки досліджували, в який спосіб в режимі індивідуальної власности розділюються доходи, згідно із законами ренти, зиску, заробітної платні і т. д.

Навпаки, соціялісти, про яких ми говори, ніколи не признали характеру вільности індивідуальній власности, тільки не займали супроти неї такого становища, як соціялісти наших днів, бо одинокий з них, що тримав титул комуніста, Овен, ніколи не бажав вивласнення існуючих власників. Він хотів створити комуністичний соціялізм для майбутности, не торкаючи сучасних прав власности.

Інші соціялісти, яких імена я згадував, заявили, що вони не є комуністами. Безсумнівно, що школа Сен Сімона дуже вдарила по індивидуальній власности, відмовляючи їй двох головних прикмет: вічности і дідичности. Власність Сен-Сімоністів це тільки доживотна

*) Автор має на думці декрети з часів диктатури партії якобінців за великої французької революції. — Редакція К. Р.

власність, яка не узнає спадщини; це тільки свого рода володіння, подібне — як кажуть вони — до посідання капітаном корабля: такий капітан може почуватись, оскільки не власником, то бодай господарем на свойому покладі.

Інші висказували свої думки ще ясніше. Фурiє, якого публична опінія всіх часів вважала комуністом, з огляду на його фалянстери, казав, говорячи про Сен-Сімоністів: „Можна здвигати раменами, коли в XIX-ім століттю хтось проповідує знесення власности і спадщинности“.

Прудон кричав: „Гетьте від мене комуністи, ваша приявність є мені смородом, а ваш вигляд мене дразнить“.

Як уміркованими видаються нам нині ті виступи тодішніх соціялістів проти власности! А в часах, в яких вони жили, виглядало це відважно і більше лякало сучасників, як найчервоніший соціялізм нинішню буржуазію. В журналах з того часу найдете веселі сліди в карикатурах, які зображували соціялістів: Фурiє, Прудона, Кабе з пазурями і хвостами. Ми можемо навіть сказати, як що дозволите на таку вільність — що той страх перед соціялізмом спричинив плебісцит, яким привернено друге цісарство. Богато лібералів того часу віддало свої голоси за Наполеона III-ого, тільки ізза боязні перед соціялізмом. А коли згадаємо, що віднова цісарства у Франції спричинила французько-німецьку війну 1870 року та цілим рядом дальших наслідків привела до війни з 1914 року й сучасного забурення в Европі, то щойно тоді належно зрозуміємо цілий той дивний ланцюх причин і наслідків.

Проте, хоч перші соціялісти й признавали принціп індивідуальної власности, то все таки вони поробили в ньому досить значні виломи. Найдалі йшли Сен-Сімоністи, відмовляючи власности право дідичности. Знова Фурiє мобілізував сили земельних власників хліборобів у формі тоді ще мало принятій нинішніх акцій; була це концепція більш капіталістична, як комуністична.

Погляди Прудона могли видаватися на перший погляд найбільше радикальними, бож всім відома його формула, якою він слушно тероризував цілу буржуазію: „Власність — це крадіж“. Але Прудон ніколи не брав цього поважно; він сам говорив: „це був мій вистріл з пістолета, яким я хотів нагнати страху“. Бо власність, яку Прудон назвав крадіжю, це та власність, що дозволяє користатись працею других у формі аренди, ренти, відсотка, дивіденди, зиску; це є право на дохід з праці другого, подібно — як каже Прудон — побирали давно барони оплату від купців, що проїздили їхню територію, чи переходили біля їхнього замку. Одначе власність плодів праці і власність знаряддя праці — наприклад селянську земельну власність — Прудом вважає за освячену.

Індивідуальній власности відмовляє передовсім Прудон не право спадщини, як Сен-Сімон, але право сеніоральної власности у виді аренди, відсотка й зиску.

Четвертою спільною прикметою соціялістів тієї доби було змагання знайти новий принціп для розділу богацтв між людьми. Такі змагання зовсім незвісні економістам клясичної школи, згідно з висловом Жана Баптіста Сея, виписаним у заголовку його славної книжки: „Виклад про те, як *творяться* і *розділюються* богацтва“. Розділ богацтв йде на думку економістів автоматичним механізмом.

Коли не віримо в ідею природнього розділу богацтв і коли навпаки вважаємо існуючий поділ маєтків штучним і ненависним, тоді мимохіть стаємо перед питанням: як треба їх ділити? — І мусимо знайти новий принціп справедливого розділу.

В дійсности ліберальні економісти шукали завжди за комітативною справедливістю, цебто справедливістю, яка є вислідом виміни рівних цінностий; політична економія не шукає іншої справедливости поза рахунком купця.

Навпаки соціялісти тої доби вірять в іншу справедливість, яка признає кожному те, що йому належиться (cuique suum). Тільки треба знайти суддю та виробити закони тої справедливости.

Кожна соціялістична школа має свої такі закони. Сен-Сімон каже: кожному по здібностям, по заслугам, по його ділам. Люі Блян каже: кожному по його потребам! А прочі кажуть — та формула врешті залишилася одинокою: кожному згідно з його працею! Та це можна двояко розуміти: кожному згідно з трудом, який він вложив, згідно з числом годин його праці; або кожному згідно з вислідом його праці, згідно з цінністю, яку він сотворив.

Соціялістичні школи знаходяться на шляху, який виходить поза обсяг властивої політичної економії, та зачіпає царину моралі й політики.

Вкінці послідньою спільною цілю всіх соціялістичних шкіл, які я згадував, є те, що вони поставили на перший плян інтерес продуцента. Це теж було реакцією проти економічної клясичної школи. Я говорив, що економічна клясична школа, починаючи її найбільшим представником Бастіа-м, твердила, що завжди треба мати на увазі інтерес споживача: обильність і дешевість. Ось що інтересує споживача, це значить всіх!

Соціялісти думають інакше. Вони кажуть: з двох треба вибрати одно: або споживач є одночасно продуцентом і в такім разі не треба виділювати його в окрему категорію, або це дармоїд, і в такому разі він зовсім не цікавий, бо це звичайний паразит. Діло отже не в ріжниці між продуцентом і споживачем, а між працівником — продуцентом і ледарем.

Від тоді всі їхні пляни побудовані з точки погляду продуцента.

Кажу: „з точки погляду продуцента", а не кажу: з точки погляду робітника, працівника рук, тим менше пролєтара; я не вживаю цего нині модерного виразу. Зовсім ні! Ні один з соціялістів, про яких я говорив, навіть той, що найбільше зближувався до цего: Прудон, бо сам був робітником — друкарем, не хотів творити якраз робітничого соціялізму. Вони не знали цього розріжнення, яке нині так поширене в словарі соціялізму: буржуа і пролєтарі. Не знали, й не хотіли бачити поділу кляс, а тим більше боротьби кляс — тез, що дійшли до такого значіння в марксівському соціялізмі.

Домарксівський соціялізм був соціялізмом для всіх. Я наводив часто висказ Фуріє: „Хочемо світу, а якому кожний бувби щасливий, навіть богатий".

Щойно з марксизмом соціялізм стає клясовим, саме це спричинює його розріст.

Спільні риси кооператизму з до-марксівським соціялізмом.

Знаючи засади соціялістичної до-марксівської школи, скажемо тепер, котрі з них приняв кооператизм, а котрі відкинув.

Кооператизм має насамперед цю спільну прикмету з до-марксівським соціялізмом, що він не є революційний. Він ніколи не жадав вивласнення посідаючої кляси, чи вже занятих капіталів. Він хоче витворити нові капітали у вистарчаючій скількости, щоби визволити себе з під власти колишніх капіталів, які нидітимуть в руках посідаючих. Але цю ціль кооператизм хоче осягнути тільки вищістю кооперативного устрою, а не актом насильного захоплення дотеперішних посідань. Кооператизм задержав характер, дозволю собі навіть сказати, мягкість французьких соціялістів з перед 1848-го року. Так як і соціялісти, про яких я говорив, кооператизм не вірить в те, щоби яканебудь суспільність осягла свою мету, як що не буде протиділати існуючому станові річей доцільною, розважною, поволи дозріваючою організацією; цю організацію треба поліпшувати в міру досвіду, невдач чи побід. Такою організацією вони найрадше вважають спілки (товариства).

По думці кооператорів таке товариство може прибирати ріжні види, які відповідають впрочім й ріжним програмам кооператизму. Таке спілчанство може проявлятися або у своїй найбільш грандіозній формі у споживчім товаристві, або у первісній формі, принайменше у Франції, як кооператива для продукції, якої метою є висвободити робітників від заробітчанства; спілчанство проявляється в стоваришенню власників великих, чи малих капіталів (передовсім малих), щоб спільно виробляти та продавати все, що потрібне для управи ріллі. Ця форма розвинулася величаво у богатьох краях, головно в Східній Европі. Назвім вкінці мешканеві кооперативні товариства, які можнаби зачислити до споживчої кооперації, бо мешкання є в дійсности формою споживання.

Ця віра в організацію і стоваришення зближує безпосередно кооператорів зі соціялістами, про яких я говорив, а головно з трьома з них: Овеном, Фурієм і Люї Бляном, в їхній соціяльній концепції, яка надала такій організації форму кооперативного товариства.

Кооператизм задержує з тих доктрин, які я зясував, теж іншу дуже важну прикмету: — модифікацію права власности в Прудонівському змислі, який не вимагає, як я казав, знесення вже осягненої власности, але жадає зреформування майбутньої власности; нехай залишиться індивідуальна власність, але треба її позбавити того права, що прибавляє їй зиск з праці других.

Нині є вже капітали, цілі міліярди, нагромаджені кооперативами цілого світа, під формою уділів, і ті капітали не побирають зисків.

Тим самим кооперативний капітал відповідає дефініції Прудона, ба, навіть відповідає під цим оглядом далеко дальше йдучій програмі російських комуністів, які поставили в свою конституцію відмову права голосовання тим, що одержують зиск з праці другого.

Зате, противно до Прудона, кооператори признають на загал законність відсотка, як ціну винайму конечного знаряду праці.

Бачимо, що кооператори дуже зближуються до французького соціялізму минулого століття; вони йому такі близькі, що можна нині

сказати, що вони є його вірним образом, хоча й наслідники тих соціялістів, що зорганізувались в палаті послів у незалежну партію, часом не признають цього споріднення.

Що відріжнює кооператизм від до-марксівського соціялізму.

Проте кооператизм відріжнюється від до-марксівського соціялізму деякими сильно підкресленими чертами.

Він з місця резигнує з амбіції повної віднови суспільства. Марксисти охрестили соціялізм минулого століття іменем утопійного соціялізму, що було впрочім не справедливим названням; його можна виправдати хіба тим, що той соціялізм бажав відбудувати зовсім нове суспільство.

Кооператизм не хоче підпасти такому означенню; для нього характеристичне те, що він начинає свою роботу від найбільш практичного діла в господарстві — від торгівлі, ще до того від торгівлі споживчим товаром. Дійсно — нема в світі менше утопійного ніж корінний склеп! А саме в ньому була колиска й опора кооператизму.

Він залишився вірним свому скромному походженню в тім змислі, що в супереч інтенціям, які нераз бажають в нього вмовити, він не дає проєктів „палінгенезії", ані привидів апокаліпси. Не голосить революційних потрясень, які хочуть поревернути все до гори ногами. Його плян, це створення в просторому світі маленьких світів, мікрокосмів, якими являються кооперативні товариства: споживчі, продукційні і кредитові; в них здійснюється на малу скалю, але дуже точно програма, яку я сказав, аж до того часу, коли, помножуючись і зближуючись одні до других, ті маленькі острівці, розсіяні в широкому капіталістичному морі, стануть архіпелягами, а віддак континентами.

Але це належить до майбутности. Відколи існує кооперативна програма, вона стоїть на найбільше тривкому грунті торговельної практики. В послідній виборчій кампанії, один із провідників партії радикалів-соціялістів п. Пенлєве, казав про програму своєї партії, що вона є „творчим ідеалізмом; з тим більшим правом можемо сказати про кооператистичну програму.

А ось остання риса, що відцілює кооператизм від соціялізму першої половини минулого століття, і яка його зближує навпаки до ліберальної економічної школи. Бо так, як ліберальні економісти, кооператисти вважають, що треба ввійти в становище споживача, бо інтереси споживачів, це інтереси всіх. Тільки один інтерес споживача має право зватись публичним інтересом; навпаки інтереси продуцентів, будь вони робітниками рук, інтелігенцією, чи капіталістами, як би вони й не заслужились, завжди будуть представниками корпоративних (ґрупових) інтересів, збірного еґоїзму. Славна фраза Прудона: „Всяке товариство це змова проти публичного інтересу" — вповні находить потвердження в продукційнім товаристві зате ніколи в споживчім товаристві, бо цього останнього не можна назвати коаліцією проти публичного інтересу; воно ж само представляє цей публичний інтерес.

Не потребую казати, що в тім останнім питанню, ми ще далекі від побіди. Щораз більше є тих, які наново видвигають соціялістичну і синдикалістичну тезу „режіму продуцентів".

Група промисловців і публіцистів заснувала три чи чотири роки тому назад великий журнал, що взяв собі, як заголовок, назву Сен-

Сімонівського журналу „Продуцент", щоби ліпше підкреслити, що саме інтерес продуцента ним верховодить, ба навіть, що в політичному житті професіоналам належить влада.[1])

Ш. Жід.
(Пер. Ю. Студинський).

КООПЕРАТИВНА ОСВІТА І ВИХОВАННЯ.

„По десяти роках не буде вже кому провадити кооперативної праці".

Я часто пробуваю на Балкані, де мені доводиться відвідувати цілу низку міст і сіл і де я читаю лєкції про досягнення кооперації, про її будуччину і т. п. В розмові з молодю по лєкціях, як зі сільською так і міською, я зі здивованням ствердив, що молодь балканських держав цікавиться в більшій мірі теоретичними питаннями кооперації, чим практичними. По частиннім розчарованні старими соціяльними ідеалами, балканська молодь в гляданні нового світогляду захопилася кооперацією, що служить і повинна служити не тільки матеріяльним, але і духовим потребам. Сам матеріялізм не вистарчає. Конечний є зріст ідеалізму. В наш темний період матеріялізму потреба ідеалістичного світогляду є більша чим колинебудь. Не дармо сказав один російський поет: „Чим ніч темніша, тим ясніші звізди". Чому книжки про кооперацію професора Жіда, Ганса Міллєра, Ворбаса і мої так часто перекладали і перекладають на ріжні мови? Тому, що в них є спроби утворення нового кооперативного світогляду, що ріжниться так від буржуазного, як і марксівського.

Тому Міжнародню Кооперативну Школу слід в будуччині зреорганізувати і поширити. До цього часу її ведено несистематично і без точно означеної програми. Вибір лєкторів залежав від симпатій представників або місцевих умовин. Школа давала лише доривочні фактичні дані про кооперативний рух. Своїх слухачів вона рідко одушевляла і не давала ясного кооперативного світогляду, котрим можна булоб кермуватися в житті і праці.

Взагалі кооперативного навчання чи образування молоді ще ніде не поставлено на відповіднім рівні і вповні вдоволяючо. Лише в Росії були перед війною вищі наукові заведення з обовязковими курсами кооперації. Кооперація є обовязковим предметом в нечисельних школах Польщі, Німеччини, Угорщини, Болгарії і Румунії. У всіх інших державах, якщо не числити спеціяльних шкіл практичного характеру, зорганізованих кооперативними союзами, кооперація — надобовязковий і випадковий предмет на університеті. Західно-евопейська студіюча молодь ходить на виклади тих професорів, котрі викладають обовязкові предмети, а відтак остро вимагають здавок. Лєкції кооперації приватних доцентів не цікавлять ні німецьких ні французьких студентів. У вищих торговельних школах Німеччини, де кооперація є напів обовязковим предметом, студенти з матеріялістичними поглядами погорджують нею. У Франції також не ліпше. Професор Жід

---

[1]) Вже потім як я це написав, повстав Уряд продуцентів під назвою Корпорацій; цей принцип являється основним законом фашизму.

нераз негодував на те, що його лєкції кооперації частіше слухали чужинці, що приїзджали до Падижа з полудневo-східних держав, чим французькі студенти. Тому і не дивно, що Франція відносно кооперації стоїть позаду інших держав.

Також і уряди великого числа держав не ставляться прихильно до навчання кооперації і знаходять засоби на все, що треба, тільки не для пропаганди кооперації — саме тоді, коли кооперативному рухові потрібні дуже образовані і одушевлені провідники. Один з провідників Центрального Союзу Споживчих Товариств Німеччини Ф. Клєпціг жаліє в органі цього Союза, що по десяти роках не буде кому продовжувати кооперативної праці в Німеччині, як теперішні її провідники не будуть вже працездатними. Тому потрібні є школи найріжнородніших типів, в котрих на кооперацію звертали б серіозну увагу і з котрих виходили би не тільки практики, але і теоретики кооперації.

Але крім вище наведеного факту, що в Німеччині, а ще більше в других державах за 10 літ не буде кому проводити кооперативним рухом, замічаємо ще більш болючий і незрозумілий факт не використовування самим коперативним рухом замітних просвітніх сил. Так наприклад визначний теоретик кооперації Ганс Мюллєр, не тільки не дістав катедри кооперації в Швайцарії і в Німеччині (він, як доцент, читав лєкції в Ціріху, котрі однак завісив, зогляду на низьку винагороду і кількість слухачів), але ним теж не користають як з літературної сили і як мандрівним лєктором кооперації. Таке ігнорування його кооператорами кидає його в табор противників.

Кооперація — демократичний рух, який враз з додатніми прикметами демократії не вспів оминути також її відємних сторін. А одною з відємних сторін демократії є допущення до керівництва теж людей середньої міри, а ці не допускають визначних індивідуальностей. Тому один з теоретиків англійської кооперації Т. В. Мерсер афористично твердить, що справжня демократія запанує тоді, як кожний чоловік стане аристократом. Цю думку Мерсера слід розуміти так, що кооперативна демократія запанує тоді, як піднесеться моральний і інтелєктуальний рівень кожного учасника кооперативної організації. Кооператива — це зеркало, в котрім відбиваються прикмети і хиби її членів. Тому, як що кооператива не розвивається, цему не винна ідея, сама собою прегарна, а люди, що ще до неї не доросли. Тому кооператори повинні передовсім цінити провідників — лише наділених високими інтелєктуальними і моральними прикметами. Бо тільки такі провідники зможуть піднести рівень кооперативного руху.

Розповсюдження лєкцій кооперації не тільки у високих, але і в інших школах, як також розповсюдження шкільних кооператив буде дуже помагати якостевому піднесенню учасників кооперативного руху. Є приповідка, що „який пан такий крам;“ але можна перефразувати цю приповідку і сказати, що високо якостеве середовище не може не оцінити визначних провідників. В політичній области інколи говорять, що який народ таке і правління, а тому кооперативний рух повинен боятися правління людей середньої міри, яких так часто можна стрінути в політичній і бюрократичній области*).

В. Тотоміанц.

*) Стаття цілком актуальна теж з огляду на наші відносини. — *Ред.*

З КООПЕРАТИВНОГО СВІТА.

Споживче т-во „Продукціон“ в Гамбурзі.

Перед нами останнє справоздання цього, мабуть найбільшого споживчого товариства на европейськім контитенті (за 1931 р.). В 1931 р. до нього вступило 9. 710 нових членів, так що на кінець року воно вже мало 134.679 членів.

Кількість крамниць „Продукціону“ зростає з кожним роком; під кінець 1931 р. їх було вже 495, в тім числі 120 мясних крамниць та 95 хлібних; опріч того „Продукціон“ має великий універсальний магазин, де поруч з готовим одягом і взуттям, ріжною мануфактурою та галантерією продаються також меблі, посуд, велосіпеди (ровери), радіо-апарати і т. п.

Крамниці розкидані по всьому Гамбургу. Ви зустрінете їх і на окраїнах і в центрі: просторі, світлі, вони роблять дуже гарне враження. Багато старання приложено на зручне влаштування їх та на удержування. Для цього до розпорядимости Управи т-ва стоїть окремий декораційний відділ з фахово-обученим персоналом. На його долю припадає немало роботи, бо треба декорувати 8194 вікон-вітрин.

В якій би частині Гамбургу ви не були, в кожну годину дня ви побачите тягарове авто з написом: „Produktion“; ці авта розвозять крам по крамницях з центрального складу та з власних фабрик. „Produktion“ має 79 тягарових авт. Крім того транспорт обслугують 45 причепок, 32 коней, 3 баркаса та 15 барж. За 1931 р. перевезено 243 міліонів кільограмів ріжних тягарів.

Де-які члени „Подукціону“ живуть далеко за містом, в невеликих присілках, де не можна влаштувати крамниць з огляду на малу кількість учасників. Для обслуговання таких осіб „Продукціон“ має переїздні крамниці (великі авта).

В 1931 р. продано краму на 69.413.530 нім. марок. Кріза не могла не відбитися на оборотах і „Продукціону“. Тай не диво, коли кількість безробітних в Німеччині перевищила 6 міліонів, коли в самому Гамбурзі кількість осіб, що шукають працю, досягла 140 тисяч. Зменшення купної сили членства, непевність завтрішнього дня не могла не відбитись на закупках учасників споживчого т-ва.

Вплив безробіття на обороти добре показує слідуюча таблиця:

Роки:	1929.	1930.	1931
кількість осіб в Гамбурзі, що шукали праці (в тис.)	60	93	140
Обороти „Продукціону“ (в міл.)	87	84	69
Пересічна закупка (в мар.)	740	660	510

Зменшення купної сили членства відбилося на оборотах в той спосіб, що: 1) зменшилася продаж таких річей, як цигарки й тютюн, пиво (на 49, 4%), лімонади (на 30, 9%), та предмети хатнього господарства; бо це все — речі, на яких найлекше економити; 2) збільшилася продаж дешевих сортів за рахунок дорожчих. Характеристичним є збільшення продажі дешевого борошна (на 241, 6%), кокосового товару (на 877%), фасолі (на 226 6%) сочевиці (на 140, 5%).

До крізи обороти „Продукціону“ невпинно зростали:

Роки:	1914	1924	1927	1929
Оборот (в міліонах)	24	35	65	87
Пересічна закупка (в марк.)	350	310	710	740

Отже 1929 р. був роком максимального розвитку як загальної, так і пересічної суми оборотів. Тільки вугляний відділ і в 1931 р. збільшив свій оборот з 1.205.108 сотнарів до 1.349.518.

Особливої уваги заслуговує постачання молока, яке „Продукціон“ веде від 1912 р., коли то до його молочарні поступило 613 тис. літрів молока. Діяльність молочарні невпинно розвивалася: в 1914 р. доставлено вже 1.074 тис. літрів, в 1921 — 3.359; в 1928 р. — 10.943 тис. л. Одначе за час крізи упав і оборот молока: за 1931 р. доставлено до молочарні лише 8.214 тис. літрів, з того 6.289 тис. літрів продано молоком, решта — в виді сметанки, масла, сиру і под.

Не дивлячись на те, що кріза зменшила обороти молочарні, „Продукціон“ в 1931 р. грунтовно реорганізував її, перевівши з нанятого помешкання у власний будинок. Теперішня молочарня стоїть при залізниці і устаткована всіма машинами, потрібними для чищення, пастеризації і охолодження молока, а також для миття пляшок та автоматичного наливання до них молока. Кожна пляшка дістає алюмінієву затичку з фірмою товариства, яка гарантує споживачеві добру якість молока.

При молочарні влаштована сироварня й маслярня, але на сир та масло переробляється лише зайве молоко.

Слід також відмітити, що „Продукціон“ має власну фабрику меблів, що уявляє з себе дуже рідке явище серед споживчих т-в. Ціни на столярські вироби в Німеччині впали пересічно на 26%, а в окремих випадках аж на 40%. Не дивлячись на це, оборот меблевої фабрики „Продукціону“ виносив 1.440.444 нім. марки, лише на 5, 8% менше, ніж у 1929 р.

Опріч того „Продукціон“ має власний виріб содової води й лімонадів, пралярню кави (продукція — міліон фунтів річно), млин, що за 1931 р. перемолов 9.369 тон жита, а також млин на пашу, велику модерну хлібопекарню (за 1931 р. спожито 118.803 сотнарів борошна), велику різню, а при ній фабрику шинки й ковбас.

Як бачимо, члени „Продукціону“ можуть набувати через свою кооперативу майже все, що їм потрібно; при тім найважніші продукти, як хліб, мясо, молоко товариство продукує само, що є найкращою гарантією доброї якости продуктів.

Так поширити свою діяльність товариство змогло, між іншим, дякуючи добре розвиненій вкладковій операції. Його каса ощадности в 1931 р. мала 127.337 вкладок на суму поверх **46 міліонів марок**. В порівнанні з кількістю його учасників це дає 94%. Пересічний розмір вкладки — 364 нім. мар. Так, з невеликих збережень, дякуючи кооперативній солідарности, нагромаджено многоміліоновий капітал, який дав можливість широко розвинути не тільки торговельні операції, а й власну продукцію.

Фінансова сила „Продукціону“ така велика, що він міг значну частину капіталів умістити в будівельну чинність, для чого закупив в ріжних частинах Гамбургу та в його околицях 131 буд. площу. Що року товариство ставить кілька великих будинків, де містяться йомо крамниці та помешкання для житла його членів.

Як зростала кількість власних будинків „Продукціону“ видно з таблиць:

Роки:	Кількість будинків	Кількість помешкань	Вартість нерухом.
1905	10	55	2.005.444
1913	105	826	8.148.278
1924	140	1219	6.798.594
1992	290	1847	20.108.488
1931	296	2013	23.319.352.

Опріч того „Продукціон“ улаштував на березі моря притулок для слабосилих дітей. Діти бідніших членів товариства перебувають в притулку місяць, нічого за це не платючи. За 1931 р. в притулку перебувало 1.100 дітей. За місяць перебування в притулку діти прибавили на вазі пересічно 1,9 кг. На утримання цього притулку витрачено за рік 82.791 нім. мар., що дає пересічно 2,6 марки в день на дитину.

Щоб обслужити всі підприємства „Produktion-у“, очевидно, необхідна ціла армія службовців. В 1931 р. їх було 3879, що складало біля 3% членства. В наші часи такий відсоток заняття членства в підприємстві кооперативи є явищем рідким, якщо не брати англійських товариств, де цей відсоток перевищує 5%. Висота цього відсотка залежить від розвитку власного виробництва. За рік 1931 виплачено службовцям платні 12 міл. марок, що складає 3.000 мар. пересічно на одну особу.

Дуже солідно виглядає білянс „Продукціону“: загальна його сума на кінець 1931 р. виносила 68 міліонів марок; з того уділи складали 3½ міл. марок, а розервовий капітал — 2,3 міл. марок, так що власні кошти складають 8,5% білянсу. Головна частина білянсу, це — вклади; як вже зазначено, вони складають поверх 46 міл. марок, що творить 67·5% білянсу; заборженість же т-ва у ріжних осіб та установ складає менше 7 міл., себ-то 10,2% білянсу.

Власні нерухомости т-ва коштують 23 міліона мар., при чім на них тяжить гіпотек лише на неповних 3 міліона марок; сам же „Продукціон“ видав ріжним установам гіпотечних позик без малого 15 міл. мар., та ще короткоречинцевих позик більше як на 2 міл. мар. Ці позики видані в більшій частині будівельним товариствам.

Запаси краму показано в білянсі порівнюючи невеликою сумою — 5 міл. мар. (7,5% білянсу); приблизно на такуж суму рахується машин і інвентару, включаючи й автомобілі. Як що взяти на увагу кількість крамниць (495) та ріжних продукційних закладів, то слід думати, що ці частини активи оцінено нижче дійсної їх вартости, так що утворено т. зв. „тихі резерви“.

Оскільки солідно ведеться підприємство, з окрема з боку фінансового, видно вже з того, як „Продукціон“ легко справився з відпливом вкладів, викликаним крізою й безробіттям: за 1931 р. сума вкладів зменшилася з 61 міліонів на 48 міл. марок, себ-то майже на пяту часть. Виплативши за рік 13 міл. мар. вкладів, „Продукціон“ і тепер ще не втратив мобільности білянсу. Для підсилення каси в разі нових вимог від вкладчиків він має біля 5 міл. в банках та майже 8 міл. в процентових паперах. Нарешті в разі особливої потреби він може одержати в позику біля 10 міліонів під заставу своїх будинків, які обтяжені дуже незначною гіпотекою.

Такий блискучий стан білянсу пояснюється насамперед тим, що на білянсі рахунок дебіторів ніколи не представляв собою значної суми, як то видно з наступної таблиці, яка представляє розвиток цього рахунку:

Роки	нім. мар.	% віднош. до білянсу
1899	70	0,1%
1909	28.946	0,3 „
1929	1.633.324	2,3 „
1931	1.806.207	2,7 „

Особливо важним є те, що сума рахунку дебіторів не перевищує спеціяльного фонду (Notfond). Так в 1931 р. цей фонд виносив 4.282.188,27 н. м., себ-то перевищував суму дебіторів більше, як у два рази.

Як бачимо, це т-во твердо додержується рочдельського прінціпу продажі за готівку. Слід вказати, що воно дотримує й інших прінціпів, встановлених кооперативною практикою й теорією, так що може бути зразком кооперативнного ведення справ.

Треба думати, що розвитку „Продукціону“ дуже сприяла та правильна постановка постійної кооперативної пропаганди, яку тут бачимо.

Пропаганда лежить на секретаряті, який в своїй діяльности опирається на т. зв. членський виділ, що складається з 950 осіб.

Опріч індивідуальної пропаганди, переведено 148 районових загальних зборів та 62 жіночих вечірок.

Але зібрання самі не могли б досягти особливо великих наслідків. Зібрання впливають більше на розум, а треба впливати й на почуття. Отже було влаштовано за рік 63 фільмових представлень, на яких перебувало 50.000 осіб, а також 28 лекцій з чарівним ліхтарем. Опріч того було зроблено 143 виклиди на засіданнях ріжних організацій, які стоять в приятельських відносинах з кооперативою.

Як бачимо, пропаганду поставлено широко, а головно — систематично Тому й наслідки її такі величаві. Виявилося це між іншим і під час Міжнародн. Коопер. Дня, коли на це свято зійшлося 60.000 кооператоів. Окремо відбулося віче тих дітей, що побували в притулку „Продукціону“. На це віче прибуло 6.000 дітей, які в цей спосіб заманіфестували свою вдячність кооперації і дали підставу сподіватися, що активно підтримають і поведуть до дальшого розвитку діло своїх батьків.

Б. Мартос

Смерть піоніра фінляндського кооп. руху. До нас дійшла через кооп. пресу вістка про смерть основника і горячого проповідника - ідеольога фінляндського кооп. руху проф. Ганса Гебгарда, що наступила в Гельсінках дня 28 лютня 1933 р.

Професор Гебгард цілих останніх трицят літ свого життя присвятив кооперації. При його живій і активній участи опрацьований був в 1901 р. фінляндський кооп. закон. Він був один з основників і організаторів Центрального Союзу кредитових кооператив, найстаршої кооперативної централі, першим директором котрої теж був він.

В 1914 р. проф. Г. Гебгард видав книжку „Кооперація в Фінляндії“, котру переведено на кілька европейських мов.

Своїм здібностям і надзвичайній енергії та ідейности проф. Гебгард завдячує, що, вийшовши з простої селянської родини в північній Фінляндії, він досяг найвищої наукової гідности професора університету в Гельсінках. Він був професором економії й агрикультури; господарські проблеми а відтак відвідини Німеччини привели його

до сіл.-госп. кооперації, зокрема до зацікавлення райфайзенським рухом. Пізніше Гебгард прищепив цей рух у своїй країні.

Нашим читачам імя проф. Гебгарда відоме зі статті о. Раковського в „Кооп. Республиці" (Річ. III, 1930 р, ст. 404) під заг.: „Стан і потреби кооп. освідомлення в нашім народі".

З ЖИТТЯ УКР. КООПЕРАЦІЇ.

Виклад про зах. українську кооперацію у Варшаві. На запрошення варшавського „Towarzysfwa Kooperatystów" виголосив дня 7. березня в цьому-ж товаристві директор РСУК, посол О. Луцький виклад про стан української кооперації в межах Польщі. Зміст цього цікавого реферату подало Товариство кооператорів до публичного відома шляхом окремого бюлетеня (який в цілости подамо в слідуючому числі „К. Р."), додаючи від себе вкінці таку увагу:

„Виклад закінчив посол О. Луцький слушним ствердженням, що укр. кооперація досі перетривала катастрофічну господарську кризу, мимо виїмково тяжких обставин, зовсім добре. Вексель українських кооператив належить до найкращих в краю. Українська кооперація далі проявляє здорову ініціятиву та визначні моральні і технічні цінности".

Під „виїмково тяжкими обставинами" тут розуміються шкоди спричинені пацифікацією 1930 р. та ті переслідування, що їх мусить переносити кооперація на північно західних землях — про що була мова в рефераті. Замітні також слова, якими закінчив дискусію предсідник засідання, п. Ст. Тугут: „мені як кооператору і Полякові було прикро чути про ті виїмкові умови, серед яких доводиться працювати українській кооперації в Польщі".

Конференція укр. кооперативних банків. Чергова ділова конференція наших кооперативних банків відбулася дня 25. березня ц. р. при участи делегатів від 42 Українбанків. Проводили пп. др. Кость Левицький, дир. І. Панькевич (Коломия) і др. Блажкевич (Дрогобич). Наради велися кругом двох рефератів: дир. Центробанку п. О. Саєвича і ревізора РСУК інж. І. Ольхового, предметом яких було обговорення ситуації Українбанків. Оба референти, а також дискутанти підкреслили важке положення банків, викликане наслідком господарської кризи: замороженням фондів, що є на позичках, при чому часто довжник не платить навіть відсотків, процесуальними утрудненнями в стяганні довгів і врешті захитанням загального кредитового довіря, в наслідок чого деякі вкладники вибирають з банків свої ощадности. Інж. Ольховий у своїм рефераті вказав на ряд ненормальностей у внутрішньому діловодстві банків, яких адміністраційні, а головно персональні видатки не достроїлися до спадку доходів і обтяжують надмірно бюджети більшости банків, приводячи до стратних або майже стратних білянсів, до занедбування амортизації недвижимостей, неопроцентовування уділового й запасних капіталів і т. д. Відчувається нездорову тенденцію монополізування посад по банках для нинішних директорів, в наслідок чого утруднюється приняття на працю нових сил, навіть унеможливлюється безплатну практику людям, що покінчили фахові студії.

В дискусії дир. Пашкевич видвигнув, як основне, питання хвилі: чи взагалі можна двлі уділювати позички при загальній нерентовности господарств? Інші промовці звертали увагу на тяжке положення тих банків, що заангажувалися в сануванні повітових союзів та на інші обставини, які на їх думку виправдували положення та способи ведення їх установ.

В резолюціях конференції стверджено, що укр. кооп. банки на загал видержують тяжку пробу сучасної конюнктури та оправдують довіря вкладників. Намічено ряд напрямних що до діловодства, а що до забезпечення позичок і вкладок, то конференція погодилася, що нема потреби зміняти долярового обезпечення на якесь інше.

Датки українсокої кооперації на культурні і добродійні цілі в 1931 р. На 3161 всіх кооператив І. ступня, членів РСУК в 1931 р., і 2939 кооператив, узглядпених статистикою, датки на культурні і добродійні цілі виплатило 1256 кооператив, на суму 120.455 зол.

Білянсові надвишки в попередньому 1930 р., з яких виплачувано в 1931 р. датки, мали 1906 кооператив І. ступня, на суму 1.126.398 зол.

Виплачені в 1931 р. датки становлять 10,7%. білянсових надвишок 1930 р.

Кооперативи, що виплатили в 1931 р. датки, становлять 66,0% кооператив, котрі в 1930 р. мали білянсові надвишки.

З осібна виплачено: на Просвіту 22.677 зол., на Рідну Школу 30.173 зол. на інвалідів 14.738 зол., на ріжні інші цили 52.866 зол. *А. Ж.*

ГОСПОДАРСЬКА ХРОНІКА.

Виставка українських промислових виробів відбулася у Львові в бюрах „Народної Торговлі" в днях 19—22 березня б. р, З нагоди відкриття виставки, в дні 19. III., сен Ю. Павликовський виголосив обширний реферат на тему „Український споживач в містах". Реферат в цілости видрукований був в „Ділі" з дня 22 і 23 березня б. р. (ч. 71 і 72). Прелєгент докладно обговорив стан і перспективи української торговлі і промисловости в містах на українській національній території в Польщі, порушивши при тім цілий ряд інших актуальних проблєм.

Знижка цін вугля. В „Дечнику законів" (ч. 18 з 21. б. р., появилося розпорядження міністра промислу й торговлі в справі знижки цін вугля на краєвому ринку. Роспорядження задержує дотеперішній поділ вугля на кляси, після його технічної вартости. Ціни грубого вугля, кістки й оріха знижено на 20%. Що до всіх інших цін вугля, то вони мусять бути знижені від 14·3% вгору до 17·5%. Отже ціна грубого вугля виноситиме 32·40 зл. (зам. 40·50) за тону в кл. I А, і зл. 25·90 в кл. I В. Дрібний вугіль (0·70 мм.) зл 23·00 — 18·40. При замовленню т. зв. кістки (від 40 до 170 цм.) продавець може дочислювати собі 1·50 зл. за тону. Уділювані досі офіціяльні рабати обовязуватимуть і при нових цінах. Знижка цін входить в силу з днем 28. III. 1933 р.

Наступила ця знижка цін вугля не зважаючи на негативне становище до неї заінтересованих господарських кругів (промисловців), отже примусово. Ось чому вони грозять зменшенням так вивозу і видобуття вугля, як і кількости чинних копалень. Треба думати теж, що вони дуже легко порадять собі й на внутрішньому ринку, просто перекладуть знижку цін на плечі посередників, а ці бодай частинно на споживача, так що в детайлічній продажі споживач не відчує надто того добродійства, яке плинулоб з урядового розпорядку, якби він відносився не до гуртових, але до детайлічних ринкових цін.

Які є картелі в Польщі? Після матеріялів, зібраних п. Словікоским („Польска Господарча" ч. 9) в Польщі існує тепер около 63 господарських змов підприємців (картелів).

З цього числа припадає на промисли: хемічний 21, металево-механічний 20, мінеральний 6, споживчий 6, паперовий 4, текстильний 4, інших 2.

Значить, найбільше картелів є в хемічнім та металево-механічнім промислі. Майже всі картелі мають на ціли передовсім регулювання цін і умов збуту. Вони існують переважно у формі спілок з обмеженою порукою; коло третини не має означеної торговельної фірми.

39 картелів мають осідок у Варшаві, 9 в Катовицях, інші в Лодзі, Познаню, Вільні, Данцінгу, Соснівці. Половина всіх картелів повстала в останніх 3 роках. З картелів, що були вже перед 1930 р., лише 3 існували вже перед війною.

Картелізація обняла вже (поза вуглем і нафтою) такі галузі продукції:

а) в металево-механічнім промислі: залізо, білу, бляху сталеві відливи, зал. відливи, цинкові вальцьовані вироби, шини, частини коліс, каналізац. рури і водотягові, рури до ізоляцій, натрискові корки, ізольовані провідники, каблі в олові, полеві каблі, дроти й линви з електроліт. міді, сталеві линви і дріт, шруби, лопати, вили, рільничі знаряди, радіятори, емальована посуда, ванни;

б) в хемічнім промислі: азотові й потасові погної, суперфосфат, сірчаний, вуглевий і сільний квас, карбід, вапно, цинкове білило, сіркан міді, боракс, гірничі вибухові матеріяли, клей з костей, клей зі шкіри, краски і лякери, рициновий технічний олій, мелясовий спірт, їдомий олій, лінолій, церата, імітація шкіри, гумова обува;

в) в мінеральному промислі: цемент, віконне шкло, камінкові вироби для каналізації і хліборобства, водотягова і каналізаційна арматура, нашклений папір, шміргель;

г) в споживчому промислі: риж, цукор, дріжджі, сезамовий олій для виробу халви, крохмаль, оцтова есенція;

д) в паперовому промислі: тектура, канц. папір, ротаційний і па-

кунковий, сульфітова целюльоза, морщена бібулка, гладка бібулка цвітова і гладка копертова.

в) в текстильнім промислі: бавовняна пряжа, вовняна пряжа, ютові вироби, переплетниче полотно.

є) в інших ділянках: олівці й жарівки.

Самогон чи тверезість на північно-західних землях? „Курєр Львовскі“ з 15. березня, обговорюючи розмір спаду споживання звертає увагу на факт, що споживання зменшилося відносно більше на селі, як у місті. Це для свідомого відносин ніяка новинка, бо ж хіба уже всім повинно бути відомо, як страшно село придавлене знижкою цін с. г. продуктів, при рівночасних ножицях з цінами промислових виробів.

Зокрема „Курєр“ зупиняється над спадом споживання тютюну й алкоголю. Консумція алкоголю потерпіла більше, як тютюну, бо за час від 1930 р. до 1932 р. впала о 38·9%, тоді як тютюну о 21·5%; сірники впали о 31·8%, з інших споживчих — дріжджі о 13·8%.

Дуже цікаво, як представляється спадок споживання по окремих частинах держави.

Тютюн впав найменше у центральних воєвідствах (19·7%) і західних (21·6%), найбільше у східних і південних (три галицькі воєвідства з краківським) — де спадок є 23·4%.

Спірт впав у центральних воєвідствах на 30·5%, західних на 24·3%, але у східних на 51·1% а в південних на 52·1%. Статистика провин виказує, що за піянство притягнено до відповідальности, в південних 15·6%, в західних 14·1% а в центральних 50·0%.

Цей образ, що свідчив-би про зріст тверезости на сході й півдні, себто головно на українських територіях — затемнюється по части фактом, що на наших північно-західних землях досить поширене потайне самогонництво. З усіх викритих таємних горалень 91·1% припадало на „східні воєвідства“ (значить Волинь, Полісся і північні польсько-білоруські території). Та все таки хочби навіть ті тайні гуральні продукували там аж таку скількість спірту, яка відпала зі споживання монополевого, і якби навіть приняти, що на Волині й Поліссі споживання спірту не зменшилося — то ще остає факт величезного спадку алькоголізму в Галичині — якого не пояснити переходом на самогон. Таємних горалень в Галичині (з Краковом) викрито всього 4·9%, сеэто стільки ж саме, що в центральних польських воєвідствах.

„Курєр Льв.“ не робить висновків вже з цього останнього факту. А їх зробити було його обовязком. Цей факт свідчить, що в Галичині кріза гостріша, як в Пол. Королівстві, або що тут населення порозумнішало і масово відходить від алькоголізму — або і одно і друге. Здається — що правильним буде цей останній висновок.

Коли нема нам чого радуватися фактом, що галицьке українське село, позбавлене всякої агрикультурної помочі з податкових джерел, відчуло крізу о много сильніше, як центрально-польське село — то другий факт, зростаючої тверезости, повинен нас сповняти гордістю і надією на майбутнє. Треба тільки далі йти по тій дорозі. Треба рух тверезости поширювати теж масово й на Волині Поліссі та Холмщині—де він вже теж започаткований.

СЕРЕД КНИГ.

Томашевський, Е. Птахомясарський промисл. Підготовання мясної птиці в господарстві, кооперативний збут, вгодовування та перерібка на мясо. Накладом Кр. Госп, Т-ва „Сільський Господар“, Львів, 1933. 160, стор. 112, малюнків 25. — Гроші з продажі яєць і домашньої птиці це одно з головніших джерел доходу наших селянських господарств. Поплатність птахівництва залежить від уміння витворювати дешево продукти, відповідаючі вимогам ринку та від доцільного зорганізування збуту. Цим справам присвячена книжка др. Томашевського, що охоплює цілість праці від підготовки домашньої птиці в господарстві аж до перерібки її на мясо в птахомясарні.

Наші кооперативні організації щойно започаткували кооперативний збут живої птиці, але справа організування збуту битої птиці, тобто вже переробленого продукту, стає все наглішою. Тому книжка появляється якраз на часі і виповнює бракуючу сторінку в нашім птахівничім промислі. Подібної праці не мають і наші найблизчі сусіди.

В книжці др. Томашевського докладно описано, що треба розуміти

під столовою птицею, яким способом птицю в господарстві треба виховати і підготовити, як зорганізувати постачання птиці до кооперативної прахомясарні. Крім того книжка знайомить з технікою вгодовування всіх родів птиці та подає техніку перероблення птиці на мясо. — Текст доповнює аж 25 малюнків.

Книжка потрібна є для господарів і для працівників кооперативних організацій, що працюють з птицею. Придасться вона і агрономам в їх праці на селі.

Під новий рік. Голоси трьох визначних кооператорів. Цьогорічний альм нах-календар анг. кооп. союзу „The Peopel's Yearbook 1933" приніс актуальні ситуаційні міркування визначних світових кооперативних діячів.

Про вагу міжнародньої співпраці п. Г. Мей, генер. секретар Міжнар. Коопер Союзу, пише м. і. таке: Средство заради на сучасне лихоліття, яке пропонує кооперація, є в тім, що це має бути нова система господарства: що ріжниться суттєво від існуючої капіталістичної — своєю демократичною конституцією. При кооперативнім устрою виключається мотив зиску та йде контроля над лихвою через обмеження відсотка від капіталу. Тих засад ще нині не хочуть визнавати господарники, але вони мимо того стануть підставою для наукових економічних теорій, і господарники будуть приневолені їх респектувати, коли не зможуть довше стримувати походу кооперативного руху.

Кооперація через своє союзне будівництво має природну здібність достосовувати подачу до попиту, продукцію до консумції... Одначе світовий кооп. рух не зможе ще вплинути поважніше на злагіднення світової депресії, а це тому, що національний кооперативний рух в нинішній стадії відзеркалює у великій більшости національні тенденції і має до переборення такі самі труднощі на господарському полі як національні державні органи на політичному і господарському. Потрібна сильніша міжнародня співпраця кооперації.

Міжнародня співпраця вимагає мілітарного і господарського розброєння (знесення охоронних мит). При правдивім кооперат. режимі не булоб митного протекціонізму ані обмежень торгівлі,— тільки співпраця у продукції та розподілі на всесвітній основі, що очначалоб повне розброєння в моральному, господарському та мілітарному розумінні.

Чи кооперація може заступити капіталізм? — Д. Віктор Серві, директор бельгійського кооп. союзу, твердить в цьомуж виданню, що краєві кооперативні гуртівні мусять прискорити творення міжнаціональних господарських організацій для основування фабрик в цілі поборювання трестів і набування джерел сирівців. Господарський націоналізм та протекціонізм це малонадійні засоби порятунку; вони вправді хвилево поправляють ситуацію, а зате потім стає ще гірше. Ідеал кооперації — рівність і свобода — дасться осягнути тільки через міжнародню організацію джерел сирівців. Капіталізм корчиться і ломиться внутрі. Кооперація є готова до заступлення його ролі. Чи прийде до такого тісного зближення національних союзів, щоби була створена міжнародня гуртівня? Чи ці союзи дійдуть до порозуміння щодо регуляції виробництва на міжнародніх основах?..

Чим скорше це станеться, тим скорше стане дійсністю плян рочдельських піонірів правди.

Передовсім треба зломити силу трестів! — А. Йогансон, нач. директор *„Kooperativ Förbundet"*, союзу шведської споживчої кооперації й гуртівні, пише у цьомуж річникові англійської кооперації:

Акцію краєвих коопер. союзів треба в міжнародньому обсязі сконцентрувати коло якоїсь одної проблєми, однаково важної для всіх; через краєві гуртівні в цих установах моглиб брати участь і місцеві низові кооперативи. Треба виробити конкретний практичний плян. Таким завданням, однаково для всіх пекучим, моглаб бути прим. боротьба з міжнародніми трестами й картелями. Але боротьба мусілаб бути конкретна, беручи за ціль покищо поборювання якогось одного міжнароднього тресту, що пригноблює споживача по ріжних країнах*).

*) Д. Йогансон, більше як хто, управнений організувати боротьбу з картелями, бо шведський кооп. союз має за собою найбільші з усіх краєвих союзів успіхи у змаганнях з картелями. — Ред.

Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
За редакцію відповідає: д-р Карло Коберський

Друкарня „Бібльос", Львів, Японська 7. Тел. 14-78.